

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte
Psiholoģijas nodaļa

Psiholoģijas profesionālā maģistra studiju programmas

studente **Jana Ozoliņa**

stud. apl. Nr. jo 08062

Maģistra darbs

**TĒVU AUDZINĀŠANAS PIEEJU SAISTĪBA AR BĒRNU
DZIMUMU UN TEMPERAMENTU**

Darba vadītāja:

Ph. D. prof. Sandra Sebre

Rīga 2010

Satura rādītājs

Rezumējums	2
Abstract.....	3
Tēva loma bērna audzināšanā.....	4
Audzināšanas pieejas	6
Fizisks sods	6
Psiholoģiska kontrole	9
Bērna temperaments	10
Bērna dzimums	15
Metode	16
Pētījuma dalībnieki.....	16
Instrumentārijs.....	18
Procedūra.....	20
Rezultāti.....	20
Iztirzājums	23
Izmantotās literatūras saraksts	26
Pielikumi.....	35

Rezumējums

Maģistra darba pētījuma mērķis bija pētīt vai ir atšķirības starp zēnu un meiteņu temperamenta rādītājiem, vai ir atšķirības tēvu audzināšanas pieeju izvēlē pret dēliem un meitām, vai pastāv saistība starp tēvu audzināšanas pieejām un bērna temperamenta iezīmēm, vai pastāv saistība starp tēvu audzināšanas pieejām un temperamenta rādītājiem dēliem un meitām.

Pētījumā piedalījās 83 tēvi, kuriem ir bērns vecumā no 3 līdz 5 gadiem, viena grupa - 47 meitu tēvi un otra grupa - 36 dēlu tēvi.

Pētījumā izmantotais instrumentārijs: 1. Bērnu temperamenta aptauja (Very Short Form of the Children's Behavior Questionnaire (CBQ – VSF); Rothbart, Ahadi, Hershey & Fisher, 2001); 2. Bērna audzināšanas pieeju aptauja (Block's Child Rearing Practices Report (CRPR); Roberts, Block & Block, 1984).

Pēc iegūtajiem pētījuma rezultātiem var secināt, ka ir statistiski nozīmīgas atšķirības starp pētāmo grupu temperamenta rādītājiem - zēnu reaktivitāte ir augstāka nekā meitenēm, meiteņu negatīva emocionalitāte un reakciju apzināta kontrole ir augstāka nekā zēniem. Nepastāv statistiski nozīmīgas atšķirības tēvu audzināšanas pieeju izvēlē pret dēliem un meitām. Pastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu psiholoģisku kontroli un temperamenta rādītāju reakciju apzinātu kontroli, bet nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu fiziska soda pielietošanu un bērnu temperamenta rādītājiem. Tēvu psiholoģiskai kontrolei ir statistiski nozīmīga saistība ar temperamenta rādītāju reakciju apzinātu kontroli dēlu un meitu grupās. Nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu fiziska soda pielietošanu un temperamenta rādītājiem dēliem un meitām.

Atslēgas vārdi: tēvi, audzināšanas pieejas, psiholoģiska kontrole, fizisks sods, bērna temperaments, dzimums

Abstract

The aim of the master's paper research was to examine the difference between the temperament indexes of girls and boys, whether there is any difference in paternal parenting sons and daughters, whether any association exists between paternal parenting and a child's temperament indexes, whether any association exists between paternal parenting and their sons' and daughters' temperament indexes.

83 fathers, who had a child aged 3 to 5, participated in the research, one group consisting of 47 fathers of daughters and the other group with 36 fathers of sons.

The author of the paper has applied the following measures: 1. Very Short Form of the Children's Behavior Questionnaire (CBQ – VSF) (Rothbart, Ahadi, Hershey & Fisher, 2001); 2. Block's Child Rearing Practices Report (CRPR) Roberts, Block & Block, 1984).

According to the results of the research, it can be concluded that there exists a statistically significant difference between the temperament indexes of the two examined groups: boys' surgency is higher than that of the girls, whereas the girls' negative affect and effortful control is higher than that of the boys. There does not exist a statistically significant difference between the choice of paternal parenting towards sons and daughters. There is, however, statistically significant correlation between paternal psychological control and temperament index effortful control, whereas there is no statistically significant correlation between paternal psysical punishment and the child's temperament index. Paternal psychological control has a statistically significant correlation with the child's temperament index effortful control in regard to both the sons and daughters. There does not exist a statistically significant correlation between paternal psysical punishment and the temperament indexes of their sons and daughters.

Key words: fathers, parenting practices, psychological control, psysical punishment, child's temperament, gender

Mūsdienu sabiedrība arvien vairāk sāk pieņemt un atzīt tēvu par tikpat nozīmīgu personu bērna dzīvē kā māti. Par to liecina ne tikai fakts, ka tēviem ir iespēja saņemt bērna kopšanas atvaļinājumu, bet arī tas, ka plašsaziņas līdzekļos parādās arvien vairāk informācijas par tēva lomu bērna attīstībā, un cilvēkos neraisās izbrīns, redzot tēvu vienu pašu kopā ar ļoti mazu bērnu. Daudzās ģimenēs aizvien vairāk sieviešu kļūst par galvenajām pelnītājām, kamēr vīrieši lielu daļu laika pavada mājās ar bērniem, tādēļ ir būtiski pētīt, kā veidojas tēva un bērna attiecības un kā tās ietekmē bērna attīstību.

Tēva loma bērna audzināšanā

Raugoties no psiholoģijas attīstības vēsturiskā aspekta, Viliamsone (Williamson, 2004) norāda, ka psihoanalītiskajā literatūrā diezgan maz pievērsta uzmanība tēva un bērnu attiecībām. Autore min, ka sākotnēji māte bērna attīstībā minēta ne tikai kā primārā persona, bet nereti kā vienīgā aprūpētāja. Liela ietekme, iespējams, attīstījies no Freida (Freud) teorijas, kur pārsvarā tiek runāts par mātes un dēla attiecībām. Freida teorijā tiek uzsvērts, ka tēvs ir tikai kā sekundārs objekts, kurš pievērsīsies mazulim gadījumā, ja bērnam ar māti būs izveidojušās sarežģītas attiecības. Lielākā daļa citu pētījumu par bērnu audzināšanu ir fokusēti uz mātes lomu tajā, tomēr virkne pētījumu apstiprinājuši faktu, ka tēvs var būt tikpat pilnvērtīga piesaistes figūra saviem mazuļiem kā māte un tēvi ir apveltīti ar spējām, lai kļūtu par bērna pilnvērtīgu aprūpētāju (Schaffer & Emerson's, 1964, kā minēts Bernier & Miljkovitch, 2009), tāpat daudz empīrisku pētījumu pierādījumi atbalsta tēva lomas svarīgumu bērna attīstībā (Hewlett, 1992; Lamb, 2004; Tamis-LeMonda & Cabrera, 2002, kā minēts Bernier et al., 2009).

Ir apkopoti pētījumu dati ārvalstīs un tie atklāj, ka pēdējās dekādēs mātes arvien aktīvāk iesaistās darba tirgū (U.S. Bureau of the Census, 1998; White & Rogers, 2000, kā minēts Mehall, Spinrad, Eisenberg & Gaertner, 2009), kā arī palielinās strādājošo māšu skaits, kurām bērni ir vecumā, kad nepieciešama pieskatīšana (mazuļi un pirmsskolas vecuma bērni) (U.S. Bureau of Labor Statistics, 1998, kā minēts Mehall et al., 2009). Pētījumos norādīts, ka mātes nodarbinātība saistās ar lielāku tēva iesaistīšanos bērna audzināšanā ģimenēs, kurās pelnītāji ir abi vecāki (Aldous, Mulligan & Bjamason 1998; Bonney, Kelley & Levant 1999, kā minēts Mehall et al., 2009). Pēc Latvijas Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras statistikas daļas datiem 2008. un 2009. gadā ir bijusi tendence palielināties tēvu skaitam, kuri saņēmuši vecāku pabalstus un bērna kopšanas pabalstus par bērna kopšanu līdz 2 gadu vecumam. Piemēram, 2009. gada sākumā no apmēram 18 tūkstošiem vecāku, vecāku pabalstu saņēmušas apmēram 10 tūkstoši māšu un 8 tūkstoši tēvu. Tomēr nav zināma reālā situācija par to, vai tiešām tēvs šo laiku izmantojis bērna kopšanai un audzināšanai, vai arī tika izmantota valsts dotā iespēja savās personīgajās ekonomiskajās interesēs. Iespējams, vecāku

pabalsta saņemšanai ģimene no abiem vecākiem izvēlējusies tēvu, jo viņš saņem lielāku darba algu, līdz ar to arī lielāku pabalstu vai arī, saņemot bērna kopšanas pabalstu, tēvs turpina strādāt neoficiālu darbu, bet var turpināt saņemt pabalstu (VSAA, 2010).

Pēc Latvijā veiktā pētījuma datiem, sievietes, kurām nav bērnu, bet domā par ģimeni nākotnē, uzsver, ka īpaši nozīmīgs ir labs, stabils darbs un viņām īpaši rūp darba vietas saglabāšana un iespēja atgriezties savā darbā pēc dekrēta atvaļinājuma (Sebre, Ļebedeva & Trapenciere, 2004). Tātad, ja šo sieviešu vīri vai bērnu tēvi vēlāk izrādītu vēlēšanos aktīvāk iesaistīties bērnu audzināšanā, šīm sievietēm būtu iespēja atgriezties darba vietā ātrāk.

Pētot kultūru atšķirības, autori secina, ka tajās ir liela atšķirība mājas pienākumu sadalē starp vīriešiem un sievietēm. Piemēram, no visiem vīriešiem 25% vīriešu Nīderlandē, 37% vīriešu Francijā, 35% vīriešu Taivānā uzņemas atbildību par bērnu audzināšanu (Devreux, 2007; Hu & Kamo, 2007, kā minēts Roopnarine, Krishnakumar & Xu, 2009). Līdzīgu pētījumu dati liecina, ka tēvu ieguldītais laiks bērnu audzināšanā proporcionāli māšu ieguldītajam laikam ir 78% (ASV), 66,8% (Kanādā) un 39% (Nīderlandē) (Pleck & Masciadrelli, 2004). Pētot citas kultūras, rezultāti parāda, ka tēvi, salīdzinot ar mātēm, fiziski mazāk rūpējas par bērniem, piemēram, malaizieši, japāņi, austrumindiāņi, brazīlieši, jamaikieši (Roopnarine, 2009).

Ir apkopoti vairāki faktori, kas nosaka tēva iesaistīšanos bērna audzināšanā: individuālās rakstura īpašības; bērna rakstura īpašības (temperaments); kontekstuāli faktori (darba iespējas); vecāku savstarpējās attiecības (attiecības laulībās) (Doherty, Kouneski & Erickson, 1998). Šajā pētījumā kā mainīgais lielums tiek ņemts vērā bērna temperaments un, iespējams, tas saistās ar tēva audzināšanas pieejas izvēli pret bērnu.

Pētījuma rezultāti liecina, ka ir maza saistība starp socioekonomiskajiem faktoriem (ienākumi un etniskā piederība) un tēva atbildības uzņemšanos par bērnu audzināšanu (National Institute for Child Health and Development Early Child Care Research Network (NICHD ECCRN, 2000)).

ASV Nacionālā bērnu veselības un attīstības institūta pētījumā (NICHD ECCRN, 2000) ir apkopoti pētījumu rezultāti par tēvu iesaistīšanos bērna audzināšanā. Tie pierāda, ka biežāk bērnu audzināšanā iesaistās tēvi, kuriem ir uz bērnu vajadzībām centrēti uzskati par bērnu audzināšanu (Cowan & Cowan, 1987) un tēvi ar egalitāriem uzskatiem par dzimumu lomām (Aldous, et al., 1998; Baruch & Barnett, 1981). Tēvi ar augstāku pašvērtējuma līmeni (Volling & Belsky, 1991), augstām dzīves adaptācijas spējām, mazāku depresijas līmeni (Grossman, Pollack & Golding, 1988) ir pret bērniem atsaucīgāki un laipnāki. Tātad tēvi, kuriem ir vairāk pozitīvu rakstura iezīmju, pavada vairāk laika ar saviem bērniem.

Tēvi, kuri ir gados jaunāki, strādā mazāku stundu skaitu un kuru ienākumi ir procentuāli mazāki no kopējā ģimenes budžeta ienākumiem, pavada vairāk laika ar saviem bērniem. Kā arī, pētījumi norāda, ka tēvu prestiži amati pieprasa nozīmīgu laika un emocionālu ieguldījumu, tādēļ ir mazāk pieejami bērnu audzināšanas pienākumu pildīšanai, nekā tēvi ar mazāk prestižu amatu (Grossman et al., 1988; Hood, 1993, kā minēts NICHD ECCRN, 2000).

Feldmaņa (Feldman), Naša (Nash) un Ašēnbrenera (Aschenbrenner) (1983) pētījuma rezultāti norāda, ka tēva apmierinātībai ar attiecībām laulībā ir pati lielākā nozīme. Tā ietekmē viņa iesaistīšanos bērna audzināšanā un gandarījumu par to (kā minēts Mehall et al., 2009) un apmierinātība ar laulībām vairāk ietekmē tēvus, nekā mātes (Coiro & Emery, 1998; Leve, Scaramella & Fagot 2001, kā minēts Mehall et al., 2009). Pētījumu rezultāti norāda, ka, ja tēvam pasliktinās attiecības laulības dzīvē, viņš audzināšanā pret bērniem kļūst negatīvāks, sīkumaināks un mazāk iejūtīgs (Belsky, Youngblade, Rovine & Volling, 1991, kā minēts Mehall et al., 2009). Savukārt NICHD ECCRN (2000) pētījuma rezultāti norāda, ka tēva apmierinātība ar laulības dzimumdzīvi neietekmē to, cik daudz laika viņš pavada ar bērniem.

Pētnieki ir aplūkojuši atšķirības starp māšu un tēvu bērna aprūpēšanas aktivitātēm. Kaut arī tēva iesaistīšanās bērna aprūpē ir palielinājusies, pētījumi norāda, ka mātes tomēr velta ievērojami lielāku laiku bērnu aprūpei (Marsiglio, Amato, Day & Lamb, 2000, kā minēts Mehall et al., 2009). Mātes pārsvarā nodrošina bērna pamataprūpi, kamēr tēvi vairāk iesaistās kopīgās spēlēs ar bērnu (Lamb, 2004, kā minēts Mehall et al., 2009). Pētījumu rezultāti norāda, ka tēvu iesaistīšanās bērna audzināšanā pieaug līdz ar bērna vecuma palielināšanos (Gaertner, Spinrad, Eisenberg & Greving, 2007; Kreppner, 1988; Pleck, 1997, kā minēts Mehall et al., 2009).

Pētījumu rezultāti apliecina, ka bērnu audzināšana, īpaši agrā bērnībā, ir svarīgs faktors, kurš ietekmē bērna attīstību (Maccoby, 2000; Sroufe, 2000, kā minēts Verhoeven, Junger, Van Aken, Dekovic & Van Aken, 2007), tātad, svarīgu lomu bērna attīstībā ieņem vecāku audzināšanas pieejas – fiziskās disciplinēšanas metodes un psiholoģiskā kontrole.

Audzināšanas pieejas

Fizisks sods

Lielākā daļa vecāku (90%) Amerikā atzīstas, ka viņi pa reizei sodījuši bērnus fiziski, piemēram, pēruši, situši, grūduši, sapurinājuši. Strauss (Straus) un Stjuarts (Stewart) (1999) veica pētījumu par vecākiem Amerikā un secina, ka 58% tēvu un 64% mātes fizisku sodu izmanto kā disciplinēšanas tehniku. Savukārt Lunkenheimeres un kolēģu (Lunkenheimer, Kittler, Olson & Kleinberg, 2006) pētījumā konstatēts, ka no aptaujātajiem respondentiem 60% tēvu un 65% mātes kā disciplinēšanas metodi pret bērniem pielietojušas fizisku sodu. Tiek pielietotas tādas bērna disciplinēšanas metodes kā pļaukāšana ar roku vai spēšana pa

sēžamvietu, pēršana, kniebšana, pēršana ar siksnu vai „airi” (paddle) (ASV populārs miesas soda izdarīšanas instruments), sišana vai mešana ar kādu priekšmetu, pļaukāšana pa seju, kratīšana, kniebšana un matu raušana. Pētījumā konstatēts, ka pēdējā gada laikā 35% vecāku izmantojuši kādu no šiem minētajiem miesas soda veidiem un visvairāk to izmanto pret 3 līdz 4 gadus veciem bērniem. Kā secināts pētījumā, šīs disciplinēšanas metodes ir izplatītas starp afroamerikāņiem un vecākiem ar zemāku socioekonomisko statusu (Straus & Stewart, 1999). Citi pētījumu rezultāti apliecina, ka miesassodu visbiežāk pielieto pret bērniem vecumā no 2 līdz 4 gadiem (Socolar & Stein, 1995, kā minēts Socolar, Savage & Evans, 2007). Bet pētījumā par vecāku izvēlētām disciplinēšanas metodēm minēts, ka vecāki par 25% mazāk pielieto pērienu un pārtraukuma metodi (time-out) bērniem vecumā no 6 līdz 11 gadiem, nekā no 2 līdz 5 gadiem. Šajā pētījumā tiek pierādīts, ka trešdaļa vecāku uzskata par neefektīvām savas fiziskās disciplinēšanas metodes, tomēr tās turpina pielietot (Barkin, Scheindlin, Ip, Richardson & Finch, 2007).

Strausa un Stjuarta pētījumā nav novērotas atšķirības fiziskā soda pielietošanas biežumam pret bērniem starp vecākiem, kuri dzīvo vieni ar bērnu un vecākiem, kuri dzīvo ar partneri (Straus & Stewart, 1999).

Pēc 2004. gadā veiktā pētījuma datiem par fizisku, emocionālu un seksuālu vardarbību ģimenēs Latvijā, secināts, ka 14,5 % no aptaujātiem bērniem cietuši no fiziskas vardarbības ģimenē, bet pēc 1998. gada pētījuma rezultātiem, 17% bērnu atklāja, ka cieš no fiziskās vardarbības ģimenē. Vecāku vardarbīgās audzināšanas metodes nedaudz ir samazinājušās. Iespējams, tas saistīts ar sabiedrības lielāku informētību par pozitīvām audzināšanas pieejām un pozitīvu attiecību ar bērnu veidošanu (Sebre, Ļebedeva & Trapenciēre, 2004). Latvija ir viena no retajām valstīm, kurā fiziskā soda izmantošana uzskatāma par prettiesisku darbību. Valstīs, kur likumi nepieļauj bērnu fizisku sodīšanu, piemēram Zviedrijā, sabiedrībā kopumā ir zemāks vardarbības līmenis un mazāks noziegumu skaits nekā citās valstīs (Landy, 2002).

Pētnieki norāda, ka fizisks sods rada gan īslaicīgas, gan ilglaicīgas negatīvas sekas uz bērna attīstību (Giles – Sims, Straus & Sugarman, 1995; Straus & Stewart, 1999, kā minēts Lunkenheimer et al., 2006). Disciplinēšanas pieejas var ietekmēt bērna – pašvērtējuma līmeni (Becker, 1964), sirdsapziņas attīstību (Becker, 1964; Kochanska, Tjebkes & Forman 1998), agresijas izpausmju veidošanos (Becker, 1964), emociju pašregulācijas attīstību (Dodge, 1991, kā minēts DeKlyen, Spelz & Greenberg, 1998), uzvedības problēmu veidošanos (Forehand, 1981), noslieci uz noziedzību, tendenci uz depresijas izpausmēm un noslieci uz alkoholismu (Holmes & Robins, 1998, kā minēts Socolar et al., 2007). Pētījumos secināts, ka fiziskā soda pielietošana pret zēniem īpaši palielina iespēju, ka zēnam vēlāk parādīsies uzvedības problēmas un tendence uz vardarbīgu socializāciju (Straus, Sugarman & Giles-

Sims, 1997, kā minēts Straus & Stewart, 1999). Pat ja vecāki ir mīloši un atbalstoši pret bērniem, bet pielieto fizisku sodu, tas tomēr rada nevēlamu ietekmi, kas var radīt sekas pat pieauguša cilvēka vecumposmā – pieaug agresijas un depresijas izpausmes (Straus et al., 1997; kā minēts Straus & Stewart, 1999).

Pētnieki secina, ka tendence uz fiziskā soda pielietošanu bērna audzināšanas nolūkos ir gados jaunākiem vecākiem (Day, Peterson & McCracken 1998; Giles - Sims et al., 1995, kā minēts Straus et al., 1999). Strausa un kolēģa pētījuma rezultāti to neapstiprina, bet viņu pētījuma dati liecina, ka tie gados jaunie vecāki, kuri pielieto fizisko sodu, to dara biežāk, nekā gados vecāki bērnu aprūpētāji. Pēc pētījuma rezultātiem, procentuāli vairāk māšu izmanto fizisko sodu, bet tēvi, kuri vispār pielieto fizisku sodu, to dara biežāk (Straus & Stewart, 1999).

Lai gan pētījumu rezultāti norāda, ka, ja ir augstāks socioekonomiskais stāvoklis, tad fiziskais sods tiek pielietots mazāk (Giles-Sims et al., 1995, kā minēts Straus & Stewart, 1999), citi pētījumi neatrod šeit saistību (Erlanger, 1974a, kā minēts Straus & Stewart, 1999). Strausa un Stjuarta (1999) pētījuma rezultāti liecina, ka fiziskā soda pielietošanā ir nozīme vecāku vecumam un socioekonomiskajam stāvoklim. Jauniem vecākiem fiziskā soda pielietošana nav saistīta ar socioekonomisko stāvokli. Ja augstāks socioekonomiskais stāvoklis, tad fiziskā soda pielietošana procentuāli ir mazāka tikai divās vecākajās vecāku grupās – no 30 līdz 39 gadiem un 40 gadi un vairāk. Lunkenheimeres pētījuma rezultāti norāda, ka vecāku disciplinēšanas metožu pielietošanu ietekmē bērnībā gūtā fiziskā soda pieredze, socioekonomiskais stāvoklis un apmierinātība ar laulību. Kopumā šādi faktori vairāk ietekmē tēvus (Lunkenheimer et al., 2006). Agrāku pētījumu rezultāti ir pretrunā ar šo un norāda, ka bērnībā gūtā fiziskā soda pieredze tomēr vairāk ietekmē mātes nekā tēvus (Stattin, Janson, Klackenber, Larrson & Magnusson, 1995; Cappell & Heiner, 1990, kā minēts Lunkenheimer et al., 2006). Cita pētījuma rezultāti pierāda, ka biežāk fizisks sods saistīts ar mātes vecumu (jaunāka māte biežāk pielieto fizisku sodu), ar bērnu skaitu ģimenē (ja ir vairāk nekā viens bērns ģimenē) un saasinātu uztveri par bērna uzvedības problēmām (Fox, 1995, kā minēts Barkin et al., 2007). Pēc Latvijā veiktā pētījuma datiem, vecāki, kuri paši bērnībā cietuši no fiziskas vai emocionālas vardarbības, biežāk uzrādīja faktu, ka izmanto emocionāli vai fiziski vardarbīgas audzināšanas pieejas pret saviem bērniem. Tomēr liels skaits šo vecāku ir spējusi pārtraukt šo starppaaudžu pārmantojamības ciklu. Vecāki, kuri izjūt lielāku emocionālu un sociālu atbalstu no savas ģimenes un draugiem, retāk izmanto emocionāli vai fiziski vardarbīgu audzināšanu (Sebre, et al., 2004).

Psiholoģiska kontrole

Psiholoģiska kontrole (psychological control) ir salīdzinoši jauns jēdziens psiholoģijā un, kaut arī tas ir attīstījies jau ap 60-iem gadiem, kad to pētīja Šefers (Schaefer) un Beckers (Becker), tas ir aktualizējies no 1996. gada, kad Bārbers (Barber) tam pievērš īpašu uzmanību.

Psiholoģiska kontrole ir vecāku atkārtota uzvedība, kas ierobežo, noliedz un manipulē ar bērna psiholoģiskiem, emocionāliem procesiem un to izpausmēm. Vecāku kontrole pār bērniem izpaužas divos veidos – psiholoģiskā kontrolē un uzvedības kontrolē. Psiholoģiska kontrole attiecas uz mēģinājumiem bērnu kontrolēt, iejaucoties bērna psiholoģiskajā un emocionālajā attīstībā (domāšanas procesos, domu un jūtu ekspresijā, emocijās) un tā ir uzskatāma par negatīvu audzināšanas pieeju. Uzvedības kontrole nozīmē vecāku uzvedību, kuras mērķis ir vadīt un pārraudzīt bērna uzvedību un ierobežot bērna nevēlamo uzvedību. Ar uzvedības kontroles palīdzību bērnam tiek pateikts, kas ir jādara, tiek nospraustas robežas, paskaidrotas iespējamās sekas. Psiholoģiska kontrole attiecas uz vecāku uzvedību, kura uzspiež bērnam domas un jūtas un ir raksturīga vecākiem, kuri pārmērīgi lieto tādas manipulējošas tehnikas kā vainas iedvešanu (guilt-induction), savas mīlestības liegšanu (love withdrawal), bērna jūtu noliegšanu (invalidation of feelings), vilšanās izrādīšanu (expresses disappointment), bērna izolēšanu (isolates the child) un kaunināšanu (shaming). Ar šīs bērna disciplinēšanas pieejas palīdzību tiek manipulēts ar bērna un vecāka savstarpējām attiecībām, kuras balstītas uz mīlestību un tā ir pretēja pozitīvai, atbalstošai disciplinēšanai (piemēram, bērna uzslavēšana) (Barber, 1996). Psiholoģiski kontrolējoši vecāki necenšas objektīvi vai neitrāli novērtēt sava bērna uzvedību, bet drīzāk reaģē, balstoties uz savām vajadzībām noturēt savu personīgo pozīciju attiecībās ar bērnu. Bieži primārās intereses ir viņu pašu vajadzības, sajūtas un labsajūta, nekā bērna (Barber & Harmon, 2002, kā minēts Mills, Freeman, Clara, Elgar, Walling & Mak, 2007).

Psiholoģijas pētnieki vecāku psiholoģiskai kontrolei pār bērnu izdala divas formas: pārāk lielu bērna aizsargāšanu (overprotective parenting) (bērna atkarības no vecāka veicināšana, uzvedības ierobežošana) un kritisku un noraidošu uzvedību pret bērnu (mīlestības izpausmju neizrādīšana, likšana bērnam justies nemīlētam) (Mills et al., 2007).

Kā norāda pētījuma rezultāti, vecāku psiholoģiska kontrole ietekmē eksternalizēto uzvedības problēmu (delinkvence, agresivitāte) un internalizēto uzvedības problēmu (depresija, zems pašvērtējums, vainas izjūta, trauksme, noslēgšanās sevī) veidošanos bērnam (Barber & Harmon, 2002, kā minēts Soenens, Elliot, Goossens, Vanteenkiste, Luyten & Duriez 2005).

Pētījumu rezultāti apliecina, ka tēvu negatīvisms pret bērnu 3 gadu vecumā palielina iespēju, ka bērnam 5 gadu vecumā būs negatīvas attiecības ar vienaudžiem (Youngblade &

Belsky, 1992, kā minēts DeKlyen et al., 1998). Savukārt Katza (Katz) un Gotmana (Gottman) (1995) laboratorijā veiktais pētījums atklājis, ka noraidošu un sīkumainu (intrusive) tēvu bērni parāda vairāk dusmas uz vecākiem un pēc apmēram 3 gadiem kļūst daudz agresīvāki un mazāk spējīgi uz pozitīvu sadarbību ar saviem vienaudžiem. Balstoties uz šo un citiem pētījumiem, autori secina, ka tēva negatīvās audzināšanas pieejas īpaši ietekmē bērna eksternalizētās uzvedības negatīvo izpausmju veidošanos, bet mātes negatīvās audzināšanas pieejas ir vairāk saistītas ar internalizētās uzvedības grūtībām (Katz & Gottman 1995, kā minēts DeKlyen et al., 1998).

Pētījuma rezultāti par vecāku īpašībām, kuras veicina psiholoģiskas kontroles izmantošanu, norāda, ka tās ir: pārlietu liels jūtīgums uz bērna aizvainojošiem signāliem un bērna negatīvo emociju nepieņemšana. Vecāki, kuri jūtīgāk uztver bērna aizvainojošus izteicienus vai darbības, ir vairāk tendēti izmantot psiholoģisku kontroli pret bērniem, kuru temperamentam ir raksturīga negatīva emocionalitāte. Pētījuma rezultāti atklāj, ka tēvi biežāk izmanto mīlestības liegšanu, ja bērnam raksturīga negatīva emocionalitāte. Kauna/vainas izjūtas iedvešana saistīta ar tēva jūtīgumu pret aizvainojumiem, bērna negatīvo emociju nepieņemšanu un bērna negatīvo emocionalitāti (Walling et al., 2007). Savukārt, bērna agresivitāte un uzvedības problēmas saistītas ar vecāku psiholoģiskas kontroles pret bērnu pielietošanas palielināšanos (Pettit & Laird, 2002, kā minēts Sturge-Apple, Davies, Boker, & Cummings, 2004).

Kā norāda pētījumu rezultāti, bērna temperamenta iezīmes un dzimums saistīts ar tēvu audzināšanas pieeju izvēli (Belsky, 1984; Doherty et al., 1998; Parke, 1996, kā minēts NICHD ECCRN, 2000).

Bērna temperaments

Temperaments tiek definēts kā individuālas atšķirības emocionālā un motoriskā reaktivitātē, kas tiek mērītas pēc reakciju ātruma, intensitātes, kā arī pēc spējām nomierināties. Nozīmīgas ir individuālās atšķirības pašregulācijas procesos saistībā ar reakciju apzinātu kontrolēšanu (Rothbart & Derryberry, 1981, kā minēts Rothbart, 2007). Šīs individuālās atšķirības ir bioloģiski pamatotas un saistītas ar indivīda ģenētisko iedzimtību (Posner, Rothbart & Sheese, 2007).

Veicot longitudinālu pētījumu un intervējot vecākus par bērnu uzvedību, Tomass (Thomas) un Čess (Chess) izdalīja temperamenta deviņas dimensijas. Tās ir: aktivitātes līmenis (*activity level*), pirmā reakcija uz jauno (*approach/withdrawal*), reakciju intensitāte (*intensity of reactions*), sensorais/fiziskais jūtīgums (*sensory threshold*), pielāgošanās (*adaptability*), regularitāte (*regularity*), noskaņojums (*mood*), uzmanības nenoturība (*distractibility*), neatlaidība (*persistence and attention span*) (Thomas & Chess, 1977, kā

minēts Rothbart, 2007). Pēdējā laikā psihometriskie pētījumi pilnveidojuši šīs kategorijas un pēdējos pētījumos ar Bērnu temperamenta aptaujas palīdzību (Children's Behavior Questionnaire - CBQ), kurā vecāki sniedz informāciju par saviem 3 līdz 7 gadus veciem bērniem, noteikti trīs temperamenta galvenie faktori. Tie ir *reaktivitāte (surgency)*, *negatīva emocionalitāte (negative affectivity)*, *reakciju apzināta kontrole (effortful control)*. Kā norāda temperamenta pētnieki, reaktivitāte ir bērna fiziskās un emocionālās reakcijas uz izmaiņām vidē, piemēram, bailes un dusmas (Gartstein & Rothbart, 2003). Negatīvu emocionalitāti raksturo iekšējs distress, negatīvs garastāvoklis, tendence uz ārējiem stimuliem reaģēt ar frustrāciju, bailēm, skumjām, kā arī nespēja nomierināties. Reakciju apzināta kontrole ir spēja izvēlēties savu darbību secību iekšēju konfliktu situācijās, plānot nākotni un atpazīt savas darbības kļūdas (Rothbart, 2007).

Katru temperamenta faktoru raksturo piecas dimensijas. Reaktivitātes faktoru raksturo: aktivitātes līmenis (*activity level*) – motoriskās darbības aktivitātes līmenis, temps un kustību diapazons; labsajūta no augstas intensitātes stimuliem (*high-intensity pleasure*); pozitīvas emocijas gaidot (*positive anticipation*) – pozitīvas emocijas un uzbudinājums gaidot kādu patīkamu aktivitāti; impulsivitāte (*impulsivity*), ko raksturo tas, cik ātri indivīds reaģē uz stimulu; kautrīgums (*shyness*) – lēna vai kavēta tuvošanās vai diskomforts sociālā mijiedarbībā.

Negatīvas emocionalitātes faktoru raksturo: reaktivitātes pazemināšanās/spēja nomierināties (*falling reactivity/soothability*) – indivīda spēja nomierināties vai atgūties pēc satraukuma, uzbudinājuma vai vispārīgās somatiskās sistēmas aktivizēšanās, spēja ātri iemigt; bailes (*fear*) – negatīvas emocijas, gaidot sāpīgu, satraucošu un/vai apdraudošu situāciju; frustrācija (*frustration/distress to limitations*) – negatīvas emocijas, sastopoties ar savas darbības vai mērķa izpildīšanas šķēršļiem, ierobežojumiem; skumjas (*sadness*) – negatīvas emocijas, raudulīgums un/vai negatīvs garastāvoklis un pazemināts aktivitātes līmenis, kas saistīti ar ciešanām, vilšanos vai zaudējumu; diskomforts (*discomfort*) – negatīvas emocijas, saistībā ar sensoru stimulāciju (gaismu, kustību, skaņu, faktūru), tās intensitāti, ātrumu vai sarežģītības līmeni.

Reakciju apzinātas kontroles dimensijas ir šādas: uzmanības kontrole (*attention/duration of orienting*) – spēja noturēt uzmanību uz objektu vai uzdevumu un vajadzības gadījumā uzmanību pārslēgt; labsajūta no zemas intensitātes stimuliem (*low-intensity pleasure*) – labsajūta, kas ir gūta no aktivitātēm vai stimulācijas, kas ir ar zemu intensitāti, tempu, sarežģītību, nesaskaņotību vai novitāti; darbības kontrolēšana (*inhibitory control*), spēja ierobežot savas nepiemērotās darbības vai reakcijas, spēja plānot tās; uztveres jūtīgums (*perceptual sensitivity*) – zemas intensitātes stimulācijas pamanīšana vai atpazīšana;

smaidīšana un smiešanās (*smiling & laughter*) – pozitīvas emocijas saistībā ar izmaiņām stimulu intensitātē, sarežģītībā vai nesaskaņotībā (Putnam, Rothbart & Gartstein, 2008).

Viens no galvenajiem temperamenta teorijas mērķiem ir pievērst uzmanību bērna reaktīviem impulsiem un viņa centieniem tos kontrolēt. Temperamenta pētniekus interesē saistība starp reakciju apzinātu kontroli, reaktivitāti un negatīvu emocionalitāti (Rothbart, 2007). Šajā pētījumā tiks pievērstā uzmanība šiem trīs temperamenta faktoriem, izmantojot Bērnu temperamenta aptauju (CBQ).

Rotbartas (2007) apkopoto pētījumu dati apliecina, ka temperamentam raksturīgās iezīmes var novērot jau zīdaiņa vecumā, kad bērna ķermeņa kustībās izpaužas distress vai izvairīgas kustības. No 2 līdz 3 mēnešu vecumam, kā pierādījums par vēlēšanos tuvoties citiem cilvēkiem, liecina tādas reakcijas kā smaidīšana, smiešanās un citas ķermeņa kustības. Fiziskā tuvošanās iespējama, kad bērna attīstībā esošā motorā sistēma to atļauj, parasti apmēram no 4 līdz 6 mēnešu vecuma. Dusmas un frustrācija bērnam vērojama jau vecumā no 2 līdz 3 mēnešiem, bet bailes uzvedībā parādās no 7 līdz 10 mēnešu vecumā. Izteiktas bailes zīdaiņa vecumā nosaka to, ka arī vēlāk bērns būs ar izteiktāku bailīgumu un zemāku agresijas līmeni; dusmas zīdaiņa vecumā nosaka, ka bērnam vēlākā vecumā būs tendence uz augstāku frustrācijas un agresijas līmeni (Rothbart & Bates, 2006). Bailes ir reaģējoša dimensija, kurā ietilpst arī regulējoši komponenti - darbības kontrolēšana vai izvairīšanās no draudīgām stimulācijām (Rothbart & Sheese, 2007). Kopumā pirmā dzīves gada otrajā pusē zīdaiņim attīstās spēja ierobežot, bremzēt un kontrolēt savu darbību, savu vēlmi tuvoties kādam stimulam. Mazbērnu un pirmsskolas vecuma posmā bērnam pakāpeniski attīstās spēja apzināti kontrolēt savas reakcijas un savu darbību kopumā (Rothbart, 2007). Pētījuma rezultāti norāda, ka bērni jau 30 mēnešu vecumā uzdevumu veikšanas laikā ievēro konsekvenci un ievērojamu reakciju apzinātas kontroles stabilitāti (Kochanska, Murray & Harlan, 2000; Rothbart, Sheese & Posner, in press).

Rueda (Rueda) un Rotbarta (2009) ir apkopējuši pētījumu rezultātus par temperamenta neurobioloģisko nozīmi. Evolūcijas gaitā smadzenes ir apveltītas ar struktūrām un mehānismiem, kas nodrošina tūlītējas atbildes reakcijas uz stimuliem, kuri apdraud mūs vai veicina mūsu pamatmērķi – izdzīvošanu. Aizsardzības sistēmas pamatā ir smadzeņu struktūra, kurā ietilpst limbiskā sistēma (amigdala un hipotalāms), smadzeņu stumbra vidussmadzenes (centrālais pelēkais reģions un zemākā smadzeņu stumbra somatiskais un motorais kodols), kā arī orbitofrontālā smadzeņu garoza (Gray, 1982; Panksepp, 1998). Šo tīklojumu regulē daudzas neiroķīmiskās sistēmas, ieskaitot tādas neurotransmiterus kā dopamīns un serotonīns, kuri rodas vidussmadzeņu darbības rezultātā (Zuckerman, 2003). Reaktīvais temperaments ir saistīts ar nervu sistēmas struktūru, īpaši ar amigdalas un dopamīna sistēmas funkcionēšanu

(reaktivitāte) (Rothbart & Posner, 2006). Amigdala ir iesaistīta informācijas ātrā uztveršanā un kodēšanā, īpaši negatīvas informācijas (iespējamu draudu un baiļu izraisīti stimuli). Baiļu laikā tiek apvaldītas darbībā esošās motorās programmas un gatavošanās reakciju kontroles izvēlēm kā bēgšana, kaušanās, slēpšanās, kuras tiek lietotas, lai tiktu galā ar stresu. Sāpes un frustrācija var smadzeņu stumbra efektoriem likt radīt agresīvu vai aizsargājošu uzvedību, kas ir cita veida palīgdarbības, lai tiktu galā ar stresu (Rothbart, Derryberry & Posner, 1994). Smadzeņu sistēma nosaka reakciju apzinātu kontroli - domu, emociju un uzvedības regulēšanu (Rothbart & Rueda, 2005; Rueda, Posner & Rothbart, 2004) un būtiskākā, lai nodrošinātu šīs darbības, ir priekšējā cingulārā smadzeņu garoza. Priekšējā cingulārā smadzeņu garoza un sānu prefrontālā smadzeņu garoza ir iesaistītas informācijas un darbību, emociju un domu kontroles stratēģiju pārraudzīšanā (Rueda et al., 2004). Kā minēts pētījumā, bojājums priekšējā cingulārā smadzeņu garozā bērniem vai pieaugušajiem rada lielas grūtības uzvedības regulēšanā, īpaši sociālās situācijās (Anderson, Damasio, Tranel & Damasio, 2001).

Kā apgalvo pētnieki, temperaments ir vairāk saistīts ar bioloģiskajiem faktoriem, nekā ar bērna savstarpējām attiecībām ar vecākiem vai aprūpētājiem (Zeanah & Fox, 2004, kā minēts Paulussen-Hoogbeem, Stams, Hermanns, Peetsma & Wittenboe, 2008). Tomēr Rothbartas pētījumu dati apliecina, ka temperaments ir: „atvērta sistēma, kura ir ietekmējama”. Temperaments ietekmējas attiecībās ar apkārtējo vidi, jo apkārtējā vide var ietekmēt dažādi bērnus, kuriem ir atšķirīgas reaktivitātes un pašregulācijas īpašības. Īpaši svarīga loma emocionāli viegli ievainojamu bērnu temperamenta attīstībā ir vecākiem (Rothbart & Derryberry, 1981, kā minēts Putnam & Stifter, 2008).

Rotbarta (2007) ir pētījusi temperamenta nozīmi sociālajā vidē. Temperaments saistās ar svarīgām sociālās uzvedības izpausmēm – empātiju un sirdsapziņu. Bailīgos bērnus pirmsskolas vecumā vairāk attīstīta sirdsapziņa nekā mazāk bailīgos bērnus. Bailes sagādā iekšēju diskomfortu, kas var attīstīt ātrāku sirdsapziņas izveidošanos nekā ārēji apbalvojumi vai piespiedu līdzekļi. Sirdsapziņas veidošanos var ietekmēt arī audzināšana. Bailīgos bērnus, kuri saņem maigu un nenosodošu audzināšanu, attīstās vairāk izteikta sirdsapziņa nekā bailīgos bērnus, kuru vecāki bērnus bargi soda. Līdzīgi bailīgos bērnus, kuru attiecības ar vecākiem ir pozitīvas, veidojas vairāk izteikta sirdsapziņa, nekā bailīgos bērnus, kuru attiecības ar vecākiem ir mazāk pozitīvas (Kochanska, Aksan & Joy's, 2007). Kā norāda pētnieki, uzmanības kontroles sistēma un reakciju apzināta kontrole ļauj elastīgāk apvaldīt darbības, veicināt darbību, atklāt savas kļūdas un plānot. Reakciju apzināta kontrole pozitīvi ietekmē arī sirdsapziņas, empātijas, vainas un zema agresijas līmeņa veidošanos (Kochanska, et al., 2000). Reakciju apzināta kontrole nodrošina uzmanības elastīgumu, kas nepieciešams

reaģēšanai uz citu negatīvām izjūtām, bet nepārņemot tās (empātija) un saistīt šīs izjūtas ar atbildību par paša rīcību (sirdsapziņa). Zema reakciju apzināta kontrole īpaši saistās ar eksternalizētām problēmām, bet mazāk ar internalizētām problēmām. Pastiprināta reaktivitāte saistās ar lielākām eksternalizētām problēmām (izreaģēšana uz āru) un dažām internalizētām problēmām (bailes, skumjas, zems pašvērtējuma līmenis). Dusmas un frustrācija veicina abas, gan eksternalizētās, gan internalizētās problēmas, bet bailes ir vairāk saistītas ar internalizētām un dusmas ar eksternalizētām grūtībām (Rothbart & Bates, 2006).

Pētījumi norāda uz bērna uzvedības saistību ar temperamentu, kas ietekmē vecāku disciplinēšanas metožu izvēli. Temperamenta īpatnību pētnieki Tomass (Thomas, 1985) un Čess (Chess, 1985), kā arī Beits (Bates, 1989) noteikuši bērnu raksturīgās iezīmes, kuras ietekmē audzināšanu un var veicināt grūtības bērna – vecāka attiecībās. Tās ir: uzbudināmība, reakcijas intensitāte, vājas koncentrēšanās spējas, lēna pielāgošanās (kā minēts Landy, 2002). Bērni ar „grūto temperamentu” (difficult temperament) saviem vecākiem dod negatīvus stimulus un ar savu augstu uzbudināmības pakāpi ietekmē vecāku audzināšanas pieejas (Wahler & Dumas, 1986, kā minēts DeKlyen et al., 1998). „Grūtais temperaments” ietver sevī tādas iezīmes kā negatīva emocionalitāte un negatīvs garastāvoklis, augsta reaktivitāte un trauksmainība (fearfulness) (Rothbart & Bates, 1998, kā minēts Bradley & Corwyn, 2008). Pētījumi pierāda, ka „grūtajam temperamentam” bērnībā ir tendence būt diezgan stabilam (Carnicero, Perez-Lopez, Salinas & Martinez-Fuentes, 2000; Lee & Bates, 1985, kā minēts Bradley & Corwyn, 2008) un bērniem, kuriem raksturīgs temperaments tips ar augstu reaktivitāti un negatīvu emocionalitāti, adaptīva funkcionēšana atkarīga no aprūpētājiem, vienaudžiem un fiziskās apkārtējās vides (Wachs, 2000, kā minēts Bradley & Corwyn., 2008).

Ir daži pētījumu pierādījumi, ka tēvi vairāk iesaistās audzināšanā, ja viņu dēli ir ar „vieglo temperamentu” (spēja uz emocionālu un psiholoģisku pašregulāciju) (Manlove & Vernon-Feagans, 2002, kā minēts Mehall et al., 2009). To apliecina arī pētījums, kurā atklājas, ka nedēļas laikā tēvi iesaistās aprūpē vairāk ar bērniem, kuriem bijušas ar augstas pašregulācijas spējas (well regulated) (Mehall et al., 2009). Bet citā pētījumā kopumā novērots, ka tēvi vairāk laiku pavada, rūpējoties par bērniem ar „grūto temperamentu”, nekā ar bērniem ar „vieglo temperamentu” (Volling et al., 1991, kā minēts NICHD ECCRN, 2000), un šeit vērojamas pazīmes, ka tēvu mijiedarbība ar bērniem ar „grūto temperamentu” ir mazāk pozitīva, nekā ar bērniem ar „vieglo temperamentu” (Grych & Clark, 1999, kā minēts NICHD ECCRN, 2000). Bet NICHD ECCRN (2000) pētījuma rezultāti neatrod saistību starp temperamenta iezīmēm un tēvu atbildības uzņemšanos par bērnu aprūpi.

Morela un Muraja pētījumā konstatēta saistība starp bargām disciplinēšanas metodēm un uzvedības problēmām bērniem ar augstu reakcijas intensitāti (Morrell & Murray, 2003).

Citā pētījumā Austrālijā konstatēts, ka ir saistība starp augstu bērna nelokāmību (inflexibility) (negatīva emocionalitāte un nevēlēšanās pieņemt vecāku prasības) un biežu bērna fizisku sodīšanu (Paterson & Sanson, 1999). Iepriekšējo pētījumu rezultāti ir pretrunā ar Bredlija (Bradley) un Korvina (Corwyn) (2008) pētījumu, kurā netiek novērota statistiski nozīmīga atšķirība vecāku bargāku disciplinēšanas metožu izmantošanu salīdzinot bērnus ar „grūto temperamentu” un pārējos bērnus.

Dažādas hipotēzes uzvedina uz domām, ka bērnus ar „grūto temperamentu” vecāku barga audzināšana ietekmē vairāk, jo viņiem ir grūtāk tikt galā ar bargās vecāku izturēšanās radītajām emocionālajām sekām un bērni vēl vairāk nespēj kontrolēt savu uzvedību. (Jaffee, Caspi, Moffitt & Taylor, 2004, kā minēts Bradley et al., 2008). Arī Rotbarta norāda, ka vecāku audzināšanas pieeju izvēle ir īpaši nozīmīga (ar īpašu ietekmējamību) pret tiem bērniem, kuriem ir temperamenta grūtības, piemēram, grūtības ar reakciju apzinātu kontroli, pārmērīgas negatīvās emocijas vai pārmērīgi augsta reaktivitāte (Rothbart, 2007).

Bērna dzimums

NICHD ECCRN (2000) apkopoto pētījumu rezultāti norāda, ka tēvi vairāk iesaistās dēlu audzināšanā, nekā meitu audzināšanā (Barnett & Baruch, 1987; Goldscheider et al., 1991), un šī iesaistīšanās audzināšanā ir pastāvīgāka ar zēniem, nekā ar meitenēm (Radin, 1993). Pētījumā, kur piedalās tēvi, kam ir bērni vecumā no 6 līdz 30 mēnešiem, atklājas, ka tēvi vairāk iesaistās aprūpē par bērniem, kuri ir vecumā no 6 līdz 15 mēnešiem un vairāk laiku pavada kopā ar dēliem, nekā ar meitām (NICHD ECCRN, 2000). Bet citā pētījumā pierādīts, ka ģimenēs, kurās ir vairāki bērni, tēvi parasti rūpējas par vecākajiem bērniem, kamēr mātes rūpējas par mazākajiem bērniem, sevišķi par zīdaiņiem (Vandell, 1987). Analizējot pētījuma rezultātus, var secināt, ka nav viennozīmīgas atbildes uz jautājumu par tēvu iesaistīšanos audzināšanā un bērnu vecumu.

Kā pierāda pētījuma rezultāti, bargas disciplinēšanas metodes spilgtāk izpaužas pret zēniem nekā pret meitenēm (Dadds, Sheffield & Holbeck, 1990, kā minēts Sturge-Apple et al., 2004). Arī citi pētījumu autori secina, ka biežāk fiziskais sods tiek pielietots pret zēniem un tas attiecas uz bērniem visos vecumposmos (Day et al., 1998; Giles-Sims et al., 1995; Graziano & Namaste, 1990, kā minēts Straus et al., 1999). Pētot fiziska soda izmantošanas un dzimuma saistību, pēc Latvijā veiktā pētījuma rezultātiem, 5. klases zēni (19,9%) ir vairāk cietuši no fiziskas vardarbības ģimenē, nekā 5. klases meitenes (7,6%), bet 9. klases meitenes (16%) ir vairāk cietušas no fiziskas vardarbības ģimenē, nekā 9. klases zēni (14,0%) (Sebre et al., 2004). Pēc šī pētījuma rezultātiem var secināt, ka, pieaugot zēnu vecumam, fiziskā vardarbība samazinās, bet pret meitenēm palielinās.

Pētījumu rezultāti apliecina, ka vecāku savstarpējās nesaskaņas ir nozīmīgas psiholoģiskās kontroles palielināšanā pret zēniem, bet nenozīmīgas pret meitenēm (Sturge-Apple et al., 2004). Mātes pret bērniem, kuriem raksturīga negatīva emocionalitāte, ir nekonekvētākas savās emocionālajās reakcijās, bet tēvi biežāk izmanto mīlestības liegšanu. Turpretī mātes pret meitām biežāk izrāda mīlestības liegšanu, bet tēvi pret meitām ir vairāk nekonekvēti savās emocionālajās reakcijās (Walling, et al., 2007). Kā pierāda pētījuma dati, kopumā vecāki ir vairāk emocionāli ekspresīvi pret meitenēm, nekā pret zēniem (Brody, 1999, kā minēts Walling et al., 2007). Tēva vainas/kauna sajūtas iedvešana bērnam biežāk saistās ar meitas negatīvo emociju nepieņemšanu, bet ne dēla. Tēva emocionāli nekonekvētā uzvedība biežāk izpaužas pret meitām, kurām raksturīga mazāk negatīva emocionalitāte, nekā pret meitām ar negatīvāku emocionalitāti (Walling et al., 2007).

Veikto pētījumu rezultāti uzrāda augstākus rādītājus reaktivitātes skalā (aktivitātes līmenis un labsajūta no augstas intensitātes stimuliem) zēniem un augstākus rezultātus meitenēm reakciju apzinātas kontroles skalā (bailes) (Gartstein & Rothbart, 2003; Rothbart et al., 2001, kā minēts Putnam et al., 2008).

Iepazīstoties ar dažādu autoru teorētiskajām atziņām par tēvu iesaistīšanos bērna aprūpē, fiziskā soda un psiholoģiskās kontroles nelabvēlīgo ietekmi uz bērna emocionālo attīstību un temperamenta iezīmju saistību ar audzināšanas un disciplinēšanas pieeju izvēli, izvirzīju sekojošus maģistra darba pētījuma jautājumus.

Pētījuma jautājumi:

1. Vai ir atšķirības starp zēnu un meiteņu temperamenta rādītājiem?
2. Vai ir atšķirības starp tēvu audzināšanas pieejām (fizisks sods un psiholoģiska kontrole) pret dēliem un meitām?
3. Vai pastāv saistība starp tēvu audzināšanas pieejām (fizisks sods un psiholoģiska kontrole) un bērna temperamenta rādītājiem?
4. Vai pastāv saistība starp tēvu audzināšanas pieejām (fizisks sods un psiholoģiska kontrole) un temperamenta rādītājiem dēliem un meitām?

Metode

Pētījuma dalībnieki

Pētījumā piedalās 83 tēvi, kuriem ir bērni vecumā no 3 līdz 5 gadu vecumā. Pētījuma dalībnieki tika dalīti 2 grupās: 47 meitu tēvi un 36 dēlu tēvi. Pētījumā tika iekļauti tikai tie tēvi, kuriem ir tikai viens bērns, jo, ja ģimenē ir vairāki bērni, iespējams, ka audzināšanas pieeja pret jaunāko, vidējo vai vecāko bērnu var atšķirties. Tāpat pētījumā tika iekļauti tie

tēvi, kuri audzina bērnu kopā ar bērna māti, jo var atšķirties pētījuma rezultāti, ja tēvs dzīvo atsevišķi no bērna vai, ja tēvs bērnu audzina viens.

Sociāldemogrāfiskie rādītāji (skat. 1. pielikumu). Pētījumā piedalījās tēvi vecumā no 22 līdz 47 gadiem, vidējais vecums bija 31, 59 gadi. Bērnu vecums bija no 3 līdz 5 gadi, vidējais vecums 3,68 gadi. Šo tēvu dēlu vidējais vecums bija 3,68 gadi, bet tēvu meitu vidējais vecums bija 3,82. 13 (15,7%) no aptaujātajiem tēviem norādīja, ka ir labs materiālais stāvoklis, 56 (67,5%) vidējs materiālais stāvoklis, 14 (16,9%) neapmierinošs materiālais stāvoklis. No visiem respondentiem ar pamatizglītību ir 6 (7,2%), ar vidējo izglītību ir 21 (25,3%), ar vidējo profesionālo izglītību ir 37 (44,6%), ar augstāko izglītību 18 (21,7%). Viens respondents uz jautājumu par izglītību nav atbildējis. 72 (86,7%) aptaujātie tēvi strādā ārpus mājas, 3 (3,6%) strādā mājās, 6 (7,2%) nestrādā, 2 respondenti uz šo jautājumu nav atbildējuši. 32 (88,9%) dēlu tēvi strādā ārpus mājas, 2 (5,6%) strādā mājās, 2 (5,6%) nestrādā. 40 (85,1%) no meitu tēviem strādā ārpus mājas, 1 (2,1%) strādā mājās, 4 (8,5%) nestrādā.

Respondentiem papildus sociodemogrāfiskajiem jautājumiem tika uzdoti informatīvi jautājumi par bērna aprūpi un audzināšanu. Apkopotā informācija redzama 1. tabulā.

1.tabula. Bērnu tēvu sociodemogrāfiskā aptaujā sniegtā informācija

	Dēlu tēvi (n=36)		Meitu tēvi (n=47)	
	n	%	n	%
Laiks divatā				
0 - 1 h	3	8,3	4	8,5
1 - 3 h	14	38,9	16	34
3 - 5 h	18	50	13	27,7
5 - 8 h	-	-	3	6,4
vairāk	1	2,8	6	12,8
Interese par bērna aprūpi un audzināšanu				
Interesē	34	94,4	44	93,6
Neinteresē	2	5,6	3	6,4
Zināšanas par bērna aprūpi un audzināšanu				
Pilnīgi pietiekamas	7	19,4	11	23,4
Drīzāk pietiekamas, nekā nepietiekamas	26	72,2	27	57,4
Drīzāk nepietiekamas	3	8,3	9	19,1
Nepietiekamas	0	0	0	0
Informācija par bērna aprūpi un audzināšanu gūta				
No savas pieredzes	31	86,1	39	83
No draugiem	12	33,3	17	36,2
No interneta	6	16,7	7	14,9
No televīzijas	7	19,4	11	23,4
No žurnāliem, grāmatām	12	33,3	13	27,7
Kursiem, semināriem, lekcijām	2	5,6	-	-
Citādi	6	16,7	6	12,8

Salīdzinot dēlu tēvu un meitu tēvu 1. tabulā redzamo sniegto informāciju par bērna audzināšanu, 3 (8,3%) no dēlu tēviem divatā ar bērnu pavada no 0 līdz 1 stundai, 14 (38,9%) no 1 līdz 3 stundām, 18 (50%) no 3 līdz 5 stundām, 0 (0%) no 5 līdz 8 stundām. 1 (2,8%) vairāk kā 8 stundas. 4 (8,5%) pavada divatā ar bērnu no 0 līdz 1 stundai, 16 (34%) no 1 līdz 3 stundām, 13 (27,7%) no 3 līdz 5 stundām, 3 (6,4%) no 5 līdz 8 stundām, 6 (12,8%) vairāk kā 8 stundas. 34 (94,4%) dēlu tēvus interesē jautājumi par bērna aprūpi un audzināšanu, bet 2 (5,6%) neinteresē. 44 (93,6%) meitu tēvus interesē jautājumi par bērnu aprūpi un audzināšanu, bet 3 (6,4%) neinteresē. 7 (19,4%) dēlu tēvi uzskata savas zināšanas par bērna aprūpi un audzināšanu par pilnīgi pietiekamām, 26 (72,2%) par drīzāk pietiekamām, nekā nepietiekamām, 3 (8,3%) par drīzāk nepietiekamām. 11 (23,4%) meitu tēvi savas zināšanas uzskata par pilnīgi pietiekamām, 27 (57,4%) zināšanas uzskata par drīzāk pietiekamām, nekā nepietiekamām, 9 (19,1%) par drīzāk nepietiekamām. Informāciju par bērna aprūpi un audzināšanu 31 (86,1%) dēlu tēvu un 39 (83%) guvuši no savas pieredzes, 12 (33,3%) dēlu tēvi un 17 (36,2%) guvuši no draugiem, 6 (16,7%) dēlu tēvi un 7 (14,9%) meitu tēvi guvuši no interneta, 7 (19,4%) dēlu tēvi guvuši no televīzijas, 12 (33,3%) dēlu tēvi un 13 (27,7%) guvuši no žurnāliem un grāmatām. 2 (5,6%) dēlu tēvi apmeklējuši kursus, lekcijas vai seminārus par bērnu audzināšanu, bet meitu tēvi tos nav apmeklējuši. 6 (16,7%) dēlu tēvi un 6 (12,8%) meitu tēvi informāciju par bērnu audzināšanu guvuši citādi – no saviem vecākiem vai savas sievas.

Instrumentārijs

Tika izveidota sociodemogrāfisko datu aptauja (skat. 2. pielikumu). Šajā aptaujā respondenti atbildēja uz jautājumiem par bērnu skaitu ģimenē, tēva vecumu, izglītību, nodarbošanos, materiālo stāvokli, bērna vecumu, bērna dzimumu un vai tēvs dzīvo kopā ar bērnu un bērna māti. Respondenti atbildēja cik ilgu laiku pavada kopā ar bērnu, kā guvis informāciju par bērna aprūpi un audzināšanu, kā vērtē savas zināšanas par bērna aprūpi un audzināšanu un, vai interesē jautājumi par bērna audzināšanu.

Bērna temperaments. Temperamenta izvērtēšanai tika izmantota Bērnu temperamenta aptauja (Very Short Form of the Children's Behavior Questionnaire (CBQ-VSF)) (Rothbart, Ahadi, Hershey, & Fisher, 2001), ar kuras palīdzību tēvi novērtē sava bērna temperamentu. Šī pētījuma autore aptauju tulkojusi no angļu valodas uz latviešu valodu maģistra darba pētījuma nolūkos ar tup – atpakaļ pieeju. Tika veikts pilotāžas pētījums, tajā iekļaujot 10 cilvēkus, kuriem tika lūgti komentāri par iespējamām nesaprotamiem apgalvojumiem. Pēc tam tika precizēti šie apgalvojumu tulkojumi. Aptaujā ir 36 jautājumi, atbildes tiek sniegtas Likerta skalā no 1 līdz 7 - no 1 „nekādā gadījumā neatbilst manam bērnam” līdz 7 „pilnībā atbilst manam bērnam”. Tiek piedāvāta arī atbilde ”nav attiecināms” (NA) kuru vecāks sniedz, ja

bērnu šādā situācijā nav novērojais. Saskaņā ar aptaujas prasībām, atbildes uz atsevišķiem aptauju apgalvojumiem tika reversi kodētas. Ar aptaujas palīdzību tika konstatēti rezultāti trīs apakšskalās – reaktivitātes, negatīvas emocionalitātes un reakciju apzinātas kontroles apakšskalās, aprēķinot aritmētisko vidējo rezultātu katrai apakšskalai. Bērna temperamenta aptaujai tika pārbaudīta skalu iekšējā saskaņotība, aprēķināti Kronbaha alfas rādītāji un tie salīdzināti ar oriģinālā varianta iekšējās saskaņotības rādītājiem. Rezultāti aplūkojami 2. tabulā.

2. tabula. Bērnu temperamenta aptaujas oriģinālā varianta un latviskā tulkojuma apakšskalu iekšējās saskaņotības rezultāti (Kronbaha alfa)

	Reaktivitāte	Negatīva emocionalitāte	Reakciju apzināta kontrolē
Oriģinālais variants	0,83	0,75	0,83
Latviskais tulkojums	0,73	0,73	0,74

Iekšējās saskaņotības rādītāji (skat. 2. tabulu) oriģinālā varianta aptaujas apakšskalai reaktivitātei $\alpha = 0,83$, negatīvas emocionalitātes apakšskalai $\alpha = 0,73$, reakciju apzinātas kontroles apakšskalai $\alpha = 0,83$ (Putnam & Rothbart, 2006). Latviskā tulkojuma aptaujas apakšskalai reaktivitātei $\alpha = 0,73$ (iekšējā saskaņotība ir pieņemama), negatīvas emocionalitātes apakšskalai $\alpha = 0,73$ (iekšējā saskaņotība ir pieņemama), reakciju apzinātas kontroles apakšskalai $\alpha = 0,74$ (iekšējā saskaņotība ir pieņemama). Līdz ar to latviskā tulkojuma aptauja ir atbilstoša oriģinālai aptaujai, tai ir labs ticamības līmenis un iegūtos rezultātus var izmantot statistiskai apstrādei.

Tēva audzināšanas pieeja. Audzināšanas pieeju izvērtēšanai izmantota Bērna audzināšanas pieeju aptauja (Block's Child Rearing Practices Report (CRPR)) (Roberts, Block, & Block, 1984). Latviski aptauju tulkojusi un adaptējusi Sebre un Skreitule – Pikše (Sebre & Skreitule – Pikše, 2009). Aptaujā ir 33 apgalvojumi, atbildes tiek sniegtas Likerta skalā no 1 līdz 5 - no 1 „nemaz nav man atbilstoši” līdz 5 „man ļoti atbilstoši”. Aptaujas apakšskalu Kronbaha alfas rādītāji: psiholoģiskā kontrole $\alpha = 0,80$ (iekšējā saskaņotība ir laba), fiziskā kontrole $\alpha = 0,76$ (iekšējā saskaņotība ir pieņemama), pozitīvā audzināšana $\alpha = 0,77$ (iekšējā saskaņotība ir pieņemama). Līdz ar to aptaujai ir labs ticamības līmenis un to rezultātus var izmantot datu ievākšanai un statistiskai apstrādei, pirms tam izrēķinot iekšējās saskaņotības rādītājus, jo autore aptaujai pievienoja vēl vienu jautājumu fiziskās kontroles apakšskalai. Latviskā tulkojuma un maģistra darbā aprēķinātie skalu iekšējās saskaņotības rādītāji redzami 3. tabulā.

3. tabula. Bērnu audzināšanas pieeju aptaujas latviskā tulkojuma un maģistra darbā aprēķinātie iekšējās saskaņotības rādītāji (Kronbaha alfa)

	Psiholoģiska kontrole	Fiziska kontrole	Pozitīva audzināšana
Latviskais tulkojums	0,80	0,76	0,77
Maģistra darbā aprēķinātie rezultāti	0,61	0,60	0,88

Pēc maģistra darbā aprēķinātiem rezultātiem, psiholoģiskas kontroles apakšskalas iekšējā saskaņotība ir $\alpha = 0,61$ un gandrīz pieņemama. Fiziskas kontroles apakšskalas iekšējā saskaņotība ir gandrīz pieņemama $\alpha = 0,60$. Pozitīvas audzināšanas apakšskalas iekšējā saskaņotība ir laba $\alpha = 0,88$. Tā kā iekšējās saskaņotības rādītāji ir gandrīz pieņemami, ievāktos datus var izmantot statistiskai apstrādei.

Procedūra

Lai savāktu pētījumam nepieciešamos datus, tika apmeklēti vairāki bērnudārzi. Iepriekš saskaņojot ar bērnudārza vadītāju, aptaujas tika dotas audzinātājām, lai tās nodotu respondentiem aizpildīšanai un aizpildītas saņemtu atpakaļ. Sazinoties ar respondentiem arī individuāli vai ar paziņu starpniecību, aptaujas tika sūtītas arī elektroniski vai iedotas aizpildīt klātienē. Ievācot aptaujas, tika ievērota anonimitāte, respondentiem nebija jānorāda savs vai bērna vārds. Aptauju aizpildīšana bija bez laika ierobežojuma. Datu ievākšanas periods ilga no 2010. gada 1. marta līdz 2010. gada 29. aprīlim.

Datu apstrādei un statistiskajai analīzei tika izmantota datorprogramma SPSS 18 versija.

Rezultāti

1. pētījuma jautājums - vai ir atšķirības starp zēnu un meiteņu temperamenta rādītājiem?

Lai atbildētu uz šo jautājumu, tika analizēti Bērnu temperamenta aptaujas rezultāti. Tā kā grupas ir nelielas, grupu vidējie aritmētiskie tika salīdzināti, izmantojot parametrisko metodi - t kritēriju divām neatkarīgām grupām. Rezultāti redzami 4. tabulā.

4. tabula. Zēnu un meiteņu temperamenta rādītāju aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji

Temperamenta rādītāji	zēni (n=36)		meitenes (n=47)		t-tests
	M	SD	M	SD	
Reaktivitāte	4,83	0,82	4,47	0,75	2,04*
Negatīva emocionālitate	4,51	0,78	4,89	0,82	-2,10*
Reakciju apzināta kontrole	5,36	0,66	5,72	0,72	-2,32*

* $p < 0,05$

Kā redzams 4. tabulā, aritmētiskie vidējie starp temperamenta rādītājiem pētāmās grupās statistiski nozīmīgi atšķiras. Atšķirības starp zēnu un meiteņu temperamenta rādītāju reaktivitāti ir statistiski nozīmīgas ($t=2,04$, $p<0,05$), zēnu reaktivitātes aritmētiskais vidējais ir lielāks par meiteņu reaktivitātes aritmētisko vidējo. Atšķirības starp zēnu un meiteņu temperamenta rādītāju negatīvu emocionalitāti ir statistiski nozīmīgas ($t=-2,10$, $p<0,05$), zēnu negatīvas emocionalitātes aritmētiskais vidējais ir mazāks par meiteņu negatīvas emocionalitātes aritmētisko vidējo. Atšķirības starp zēnu un meiteņu temperamenta rādītāju reakciju apzinātu kontroli ir statistiski nozīmīgas ($t=-2,32$, $p<0,05$), reakciju apzinātas kontroles aritmētiskais vidējais zēniem ir mazāks par reakciju apzinātas kontroles aritmētisko vidējo meitenēm.

2. *pētījuma jautājums* - vai ir atšķirības starp tēvu audzināšanas pieejām (fizisks sods un psiholoģiskā kontrole) pret dēliem un meitām?

Lai atbildētu uz šo pētījuma jautājumu, grupu vidējie aritmētiskie tika salīdzināti, izmantojot parametrisko metodi - t kritēriju divām neatkarīgām grupām, izmantojot Bērnu temperamenta aptaujas rezultātus. Rezultāti atspoguļoti 5. tabulā.

5. tabula. Tēvu audzināšanas pieeju (fizisks sods un psiholoģiska kontrole) pret dēliem un meitām aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji

Audzināšanas pieejas	Dēlu tēvi (n=36)		Meitu tēvi (n=47)		t-tests
	M	SD	M	SD	
Fizisks sods	2,22	0,67	1,93	0,68	1,96
Psiholoģiska kontrole	3,95	0,55	3,90	0,60	0,35

Aritmētiskie vidējie (skat. 5. tabulu) starp pētāmām grupām tēvu fiziska soda pielietošanā statistiski nozīmīgi neatšķiras, bet dēlu tēvi uzrāda, ka ir vairāk tendēti izmantot fizisku sodu nekā meitu tēvi. Statistiskā analīze uzrāda, ka šī atšķirība tuvojas statistiski nozīmīgai atšķirībai ($t=1.96$, $p=0,053$). Aritmētiskie vidējie starp pētāmām grupām un tēvu psiholoģiskas kontroles pielietošanu statistiski nozīmīgi neatšķiras un aprēķinātie rezultāti neuzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības starp tēvu audzināšanas pieejām un bērnu dzimumu.

3. *pētījuma jautājums* – vai pastāv saistība starp tēvu audzināšanas pieejām (fizisks sods un psiholoģiska kontrole) un bērnu temperamenta rādītājiem?

Lai atbildētu uz šo jautājumu, tika aprēķināti Pīrsona korelācijas koeficienti starp Bērnu temperamenta aptaujas rezultātiem un Bērnu audzināšanas pieeju aptaujas rezultātiem. Rezultāti redzami 6. tabulā.

6. tabula. Saistība starp tēvu audzināšanas pieejām un bērnu temperamenta rādītājiem
(Pīrsona korelācijas koeficients)

Tēvu audzināšanas pieejas	Bērnu temperamenta rādītāji		
	Reaktivitāte	Negatīva emocionalitāte	Reakciju apzināta kontrolē
Fizisks sods	0,07	0,03	-0,16
Psiholoģiska kontrolē	0,04	-0,06	0,35**

** p < 0.01

Kā redzams 6. tabulā, nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu fiziska soda pielietošanu un bērna temperamenta rādītājiem - reaktivitāti, negatīvu emocionalitāti un reakciju apzinātu kontroli. Nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu psiholoģiskas kontroles pielietošanu un bērna temperamenta rādītājiem – reaktivitāti un negatīvu emocionalitāti, tomēr pastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu psiholoģiskas kontroles pielietošanu un bērnu reakciju apzinātu kontroli ($r=0,35$, $p<0,01$). Var secināt, ka tēvu psiholoģiska kontrolē ir pozitīvi saistīta ar bērnu reakciju apzinātas kontroles rādītājiem šajā izlasē.

4. pētījuma jautājums – vai pastāv saistība starp tēvu audzināšanas pieejām un bērna temperamenta rādītājiem dēliem un meitām?

Lai noskaidrotu atbildi uz šo jautājumu, tika veikta saistību noteikšana starp tēvu audzināšanas pieejām, bērnu temperamenta rādītājiem dēliem un meitām. Aprēķināti Pīrsona korelācijas koeficienti starp Bērnu temperamenta aptaujas rezultātiem un Bērna audzināšanas pieeju aptaujas rezultātiem. Rezultāti redzami 7. tabulā.

7. tabula. Saistība starp tēvu audzināšanas pieejām, bērna temperamenta rādītājiem dēliem un meitām (Pīrsona korelācijas koeficients)

Bērnu dzimums	Tēvu audzināšanas pieejas	Bērnu temperamenta rādītāji		
		Reaktivitāte	Negatīva emocionalitāte	Reakciju apzināta kontrolē
Dēlu tēvu grupa (n=36)	Fizisks sods	-0,09	-0,02	-0,27
	Psiholoģiska kontrolē	0,12	-0,10	0,48**
Meitu tēvu grupa (n= 47)	Fizisks sods	0,12	0,14	0,00
	Psiholoģiska kontrolē	-0,03	-0,02	0,31*

* p<0,05; ** p < 0.01

7. tabulā atainotie rezultāti parāda, ka tēvu fiziska soda pielietošanai un dēlu temperamenta rādītājiem reaktivitātei un negatīvai emocionalitātei nav statistiski nozīmīgu

saistību. Tēvu fiziska soda pielietošanai un dēlu reakciju apzinātai kontrolei nav statistiski nozīmīgu saistību, bet šī saistība tuvojas statistiski nozīmīgai negatīvai saistībai ($r=-0,27$, $p=0,11$). Tēvu psiholoģiskai kontrolei un dēlu temperamenta rādītājiem reaktivitātei un negatīvai emocionalitātei nav statistiski nozīmīgu saistību, bet pastāv statistiski nozīmīga pozitīva saistība starp tēvu psiholoģisku kontroli un zēnu apzinātu reakciju kontroli ($r=0,48$, $p<0,01$). Rezultāti atklāj, ka tēvu fiziska soda pielietošanai un meitu temperamenta rādītājiem reaktivitātei, negatīvai emocionalitātei un reakciju apzinātai kontrolei nav statistiski nozīmīgu saistību. Starp tēvu psiholoģisku kontroli un meitu temperamenta rādītājiem reaktivitāti un negatīvu emocionalitāti nepastāv statistiski nozīmīga saistība, bet pastāv statistiski nozīmīga pozitīva saistība starp tēvu psiholoģisku kontroli un meiteņu reakciju apzinātu kontroli ($r=0,31$, $p<0,05$). Var secināt, ka pastāv statistiski nozīmīga pozitīva saistība starp tēvu psiholoģisko kontroli un bērnu reakciju apzinātu kontroli gan dēlu tēvu, gan meitu tēvu grupās.

Iztirzājums

Pētījums tika veikts ar mērķi noskaidrot, vai ir atšķirības starp zēnu un meiteņu temperamenta rādītājiem, vai ir atšķirības audzināšanas pieeju izvēlē pret dēliem un meitām, vai pastāv saistība starp tēvu audzināšanas pieejām un bērna temperamenta rādītājiem, vai pastāv saistība starp tēvu audzināšanas pieejām un temperamenta rādītājiem dēliem un meitām.

Pētījumā iegūtie rezultāti uz jautājumu - kādas ir atšķirības starp zēnu un meiteņu temperamenta rādītājiem, apliecina, ka ir statistiski nozīmīgas atšķirības pētāmo grupu temperamenta rādītājiem. Zēnu reaktivitāte ir augstāka nekā meitenēm. Meiteņu negatīva emocionalitāte ir augstāka nekā zēniem. Meiteņu reakciju apzināta kontrole ir augstāka nekā zēniem. Pētījuma rezultāti saskan ar temperamenta pētnieku pētījumu rezultātiem, kuri norāda, ka zēniem raksturīgas augstākas reaktivitātes iezīmes un meitenēm raksturīgas augstākas reakciju apzinātas kontroles iezīmes (Gartstein & Rothbart 2003; Rothbart et al., 2001, kā minēts Putnam et al., 2008).

Iegūtie pētījuma rezultāti uz jautājumu - vai ir atšķirības starp tēvu audzināšanas pieejām (fizisks sods un psiholoģiska kontrole) pret dēliem un meitām, sniedz atbildi, ka nepastāv statistiski nozīmīgas atšķirības. Pēc pētījuma rezultātiem var secināt, ka nav atšķirību tēvu audzināšanas pieeju izmantošanā pret dēliem un meitām. Analizējot aritmētiskos vidējos starp pētāmām grupām, dēlu tēvu fiziskā soda pielietošanai ir augstāks vidējais aritmētiskais rādītājs un tendenču līmenī aritmētiskie vidējie starp grupām atšķiras.

Šie rezultāti ir saskaņā ar citu pētījumu rezultātiem, kuros konstatēts, ka vecāki biežāk pielieto fizisku sodu pret zēniem, nekā pret meitenēm (Sebre et al., 2004; Day et al., 1998; Giles-Sims et al., 1995; et al., 1990; Dadds et al., 1990, kā minēts Sturge-Apple et al., 2004). Ņemot vērā aritmētisko vidējo atšķirības tēvu fiziskā soda pielietošanā pret dēliem un meitām un dēlu temperamenta iezīmju rādītājus, iespējams, tēvu fiziska soda biežāka pielietošana pret dēliem ir saistīta ar dēlu temperamenta iezīmēm – augstāku reaktivitāti un zemāku reakciju apzinātu kontroli. Iespējams, pastāv divvirzienu mijiedarbība starp tēvu fiziskā soda pielietošanu un reakciju apzinātu kontroli - tēvi biežāk pielieto fizisku sodu, ja dēlam ir zemāka reakciju apzināta kontrole un, ja dēli ir ar augstāku reakciju apzinātu kontroli, tēvi fizisku sodu pielieto mazāk.

Pētījumā iegūtie rezultāti uz jautājumu – vai pastāv saistība starp tēvu audzināšanas pieejām (fizisks sods un psiholoģiska kontrole) un bērna temperamenta rādītājiem, sniedz atbildi, ka nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu fiziska soda pielietošanu un bērna temperamenta rādītājiem, tāpat pētījuma rezultāti sniedz atbildi, ka nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu psiholoģisku kontroli un bērnu temperamenta rādītājiem – reaktivitāti un negatīvu emocionalitāti, bet pastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu psiholoģisku kontroli un bērnu reakciju apzinātu kontroli abās pētāmās grupās. Maģistra darbā iegūtie pētījuma rezultāti pierāda, ka tēvu fiziska soda izmantošana nav saistīta ar bērna temperamenta iezīmēm, bet tēvu psiholoģiskā kontrole ir saistīta ar bērnu temperamenta rādītāju reakciju apzinātu kontroli. Pētījuma rezultāti ir pretrunā ar iepriekšējo pētījuma rezultātiem, kuri pierāda, ir saistība starp biežu bērna fizisku sodīšanu un bērna negatīvu emocionalitāti (Paterson & Sanson, 1999).

Atbilde uz maģistra darbā izvirzīto jautājumu – vai pastāv saistība starp tēvu audzināšanas pieejām un bērnu temperamenta rādītājiem dēliem un meitām ir, ka nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu fiziska soda pielietošanu un bērna temperamenta rādītājiem dēliem un meitām. Tēvu fiziska soda pielietošanai un dēlu reakciju apzinātai kontrolei nav statistiski nozīmīgu saistību, tomēr šī saistība tuvojas statistiski nozīmīgai saistībai un tendenču līmenī ir negatīvas saistības. Iespējams, ja dēli ir ar augstāku reakciju apzinātu kontroli, tēvi fizisku sodu pielieto mazāk. Nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu psiholoģisku kontroli, bērnu temperamenta rādītājiem reaktivitāti un negatīvu emocionalitāti dēliem un meitām, bet pastāv statistiski nozīmīga pozitīva saistība starp tēvu psiholoģisku kontroli un temperamenta rādītāju reakciju apzinātu kontroli gan dēliem, gan meitām. Pastāv varbūtība, ka ir ciešāka sakarība starp tēvu psiholoģiskas kontroles pielietošanu un dēla reakciju apzinātu kontroli, jo pētījuma rezultāti uzrāda dēlu augstāku reaktivitāti un zemāku reakciju apzinātu kontroli, bet meitu zemāku reaktivitāti un augstāku

reakciju apzinātu kontroli. Iespējams, psiholoģiskas kontroles izmantošana pret bērnu veicina reakciju apzinātas kontroles attīstību. Bērniem šajā vecumposmā vecāki ir ļoti svarīgas personas viņa dzīvē, tāpēc, lai nezaudētu vecāku mīlestību un uzmanību, bērni cenšas kontrolēt savas darbības. Iespējams, uz brīdi bērni spēj kontrolēt savas reakcijas, bet ilgtermiņā tomēr psiholoģiskā kontrole rada nelabvēlīgas sekas uz bērna emocionālo attīstību. Kā norāda iepriekšējo pētījumu rezultāti, vecāku psiholoģiska kontrole ietekmē eksternalizēto uzvedības problēmu (delinkvence, agresivitāte) un internalizēto uzvedības problēmu (depresija, zems pašvērtējums, vainas izjūta, trauksme, noslēgšanās sevī) veidošanos bērnam (Barber & Harmon, 2002, kā minēts Soenens et al., 2005).

Kā vienu no pētījuma spēcīgajām pusēm var atzīmēt, ka Bērnu temperamenta aptaujas latviskais tulkojums ir atbilstošs oriģinālajam variantam - iekšējās saskaņotības rādītāji (Kronbaha α robežās no 0,73 līdz 0,74) rāda, ka aptaujām ir labs ticamības līmenis. Kā pētījuma stipro pusi var arī minēt, ka grupa tika pielīdzināta, ņemot vērā mainīgos – bērna vecums 3 līdz 5 gadi, tēvam ir viens bērns ģimenē, tēvs dzīvo kopā ar bērnu un bērna māti, kas nodrošina viendabīgu pētāmo izlasi.

Pētījuma vājā puse varētu būt nepietiekami augstie iekšējās saskaņotības rādītāji Bērnu audzināšanas pieeju aptaujai. Ja iekšējie saskaņotības rādītāji būtu augstāki, iespējams rezultāti būtu atšķirīgi. Iespējams, ja būtu lielāka pētāmā izlase, iekšējās saskaņotības un ticamības rādītāji būtu augstāki.

Iespējams, pētījuma dalībnieki sniedza sociāli vēlamās atbildes, jo anketas nebija ieliktas aploksnēs un tās aizpildītas tika atdotas atpakaļ bērna grupas audzinātājam, kas varēja ietekmēt pētījuma rezultātus.

Kā norāda pētījumi, tēvs var būt tikpat pilnvērtīgs bērna aprūpētājs kā māte, un tēvam ir svarīga loma bērna attīstībā (Schaffer & Emerson, 1964; Hewlett, 1992; Lamb, 2004; Tamis-LeMonda & Cabrera, 2002, kā minēts Bernier et al., 2009), tādēļ, turpinot pētījumus šajā jomā, būtu lietderīgi atšķirības māšu un tēvu audzināšanas pieejās pret bērniem pētīt lielākā izlasē.

Maģistra darba pētījuma rezultāti ir nozīmīgi, jo Latvijā līdz šim maz ir pētīta tēvu loma bērnu audzināšanā un psiholoģiskajā literatūrā latviešu valodā maz runāts par bērna temperamenta iezīmēm šajā skatījumā. Iegūtos pētījuma rezultātus var izmantot, sniedzot vecākiem informāciju par bērna audzināšanu. Zināšanas par trīs temperamenta faktoriem – reaktivitāte, negatīva emocionalitāte un reakciju apzināta kontrole vecākiem var palīdzēt saprast bērna uzvedību, kā arī savas reakcijas uz to vienkāršā veidā un, saprotot šo uzvedību, iespējams, vecāki mazāk izmantotu bērnam nelabvēlīgās audzināšanas pieejas. Informējot vecākus, būtu svarīgi būtu uzsvērt, ka, kā norāda temperamenta pētniece, vecāku

audzināšanas pieeju izvēle ir īpaši nozīmīga (ar īpašu ietekmējamību) pret tiem bērniem, kuriem ir temperamenta grūtības, piemēram, grūtības ar reakciju apzinātu kontroli, pārmērīgas negatīvās emocijas vai pārmērīgi augsta reaktivitāte (Rothbart, 2007).

Pēc iegūtajiem pētījuma rezultātiem var secināt, ka ir statistiski nozīmīgas atšķirības pētāmo grupu temperamenta rādītājiem - zēnu reaktivitāte ir augstāka nekā meitenēm, meiteņu negatīva emocionalitāte un reakciju apzināta kontrole ir augstāka nekā zēniem. Nepastāv statistiski nozīmīgas atšķirības tēvu audzināšanas pieeju izvēlē pret dēliem un meitām, bet tendenču līmenī ir atšķirības - dēlu tēvu grupā tēvu fiziskā soda pielietošanai vidējais aritmētiskais rādītājs ir augstāks. Pastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu psiholoģisku kontroli un bērnu temperamenta rādītāju reakciju apzinātu kontroli, bet nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu fiziska soda pielietošanu un bērna temperamenta rādītājiem. Pastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu psiholoģisku kontroli un temperamenta rādītāju reakciju apzinātu kontroli dēliem un meitām. Tēvu psiholoģiskai kontrolei ir statistiski nozīmīga saistība ar temperamenta rādītāju reakciju apzinātu kontroli dēlu un meitu grupās. Nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp tēvu fiziska soda pielietošanu un temperamenta rādītājiem dēliem un meitām, bet tendenču līmenī pastāv negatīva saistība starp tēvu fiziska soda pielietošanu un dēla temperamenta rādītāju reakciju apzinātu kontroli.

Izmantotās literatūras saraksts

- Anderson, S. W., Damasio, H., Tranel, D., & Damasio, A. R. (2001). Long-term sequelae of prefrontal cortex damage acquired in early childhood. *Developmental Neuropsychology*, 18(3), 281–296.
- Aldous, J., Mulligan, G. M., & Bjamason, T. (1998). Fathering over time: What makes the difference? *Journal of Marriage and the Family*, 60, 809-820.
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296–3319.
- Barber, B. K., & Harmon, E. L. (2002). Violating the self: Parental psychological control of children and adolescents. In B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents* (pp. 15–52). Washington, DC: American Psychological Association.
- Barber, B. K., Stolz, H. E., & Olsen, J. A. (2005). Parental support, psychological control, and behavioral control: Assessing relevance across time, culture, and method. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 70, 1–137.

- Barkin, S., Scheindlin, B., Ip, E. H., Richardson, I., & Finch, S. (2007). Determinants of parental discipline practices: A national sample from primary care practices. *Sage Publications, 46*(1), 64-69.
- Barnett, R. C., & Baruch, G. K. (1987). Determinants of father participation in family work. *Journal of Marriage and the Family, 49*, 29-40.
- Baruch, G. K., & Barnett, R. C. (1981). Fathers' participation in the care of their preschool children. *Sex Roles, 7*, 1043-1055.
- Bates, I. E. (1989). Concepts and measures of temperament. In G. A. Kohnstamm, I. A. Bates, & M. K. Rothbart (Eds.), *Temperament in childhood* (pp. 3-26). New York: John Wiley & Sons.
- Becker, W. C. (1964). Consequences of different kinds of parental discipline. In: M. L. Hoffman, L. W. Hoffman, (Eds). *Review of Child Development Research* (pp. 169-208). New York: Russell Sage Foundation.
- Belsky, J. (1984). Determinants of parenting: A process model. *Child Development, 55*, 83-96.
- Belsky, J., Youngblade, L., Rovine, M., & Volling, B. (1991). Patterns of marital change and parent-child interaction. *Journal of Marriage and the Family, 53*, 487-498.
- Bernier, A., & Miljkovitch, R. (2009). Intergenerational transmission of attachment in father-child dyads: The case of single parenthood. *The Journal of Genetic Psychology, 170*(1), 31-51.
- Bonney, J. F., Kelley, M. L., & Levant, R. F. (1999). A model of fathers' behavioral involvement in child care in dual-earner families. *Journal of Family Psychology, 13*, 401-415.
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2008). Infant temperament, parenting, and externalizing behavior in first grade: a test of the differential susceptibility hypothesis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49*(2), 124-131.
- Brody, L. R. (1999). *Gender, emotion, and the family*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cappel, C., & Heiner, R. B. (1990). Corporal punishment: Normative data and psychological correlates in a community college population. *Journal of Family Violence, 135*-152.
- Carnicero, J. A., Perez-Lopez, J., Salinas, M., & Martinez-Fuentes, M. T. (2000). A longitudinal study of temperament in infancy: Stability and convergence of measures. *European Journal of Personality, 14*, 21-37.
- Coiro, M. J., & Emery, R. E., (1998). Do marriage problems affect fathering more than

- mothering? A quantitative and qualitative review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 1, 23-40.
- Cowan, C. P., & Cowan, P. A. (1987). Men's involvement in parenthood: Identifying the antecedents and understanding the barriers. In P. Berman & P. A. Pedersen (Eds.), *Men's transitions to parenthood* (pp. 145-174). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Dadds, M. R., Sheffield, J. K., & Holbeck, J. F. (1990). An examination of the differential relations of marital discord to parents' discipline strategies for boys and girls. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 18, 121-129.
- Day, R. D., Peterson, G. W., & McCracken, C. (1998). Predicting spanking of younger and older children by mothers and fathers. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 79-94.
- DeKlyen, M., Speltz, M. L., & Greenberg M. T. (1998). Fathering and early onset conduct problems: positive and negative parenting, father-son attachment, and the marital context. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 1(1).
- Devreux, A. M. (2007). "New fatherhood" in practice: domestic and paternal work performed by men in France and in the Netherlands. *Journal of Comparative Family Studies*, 37, 87-103.
- Dodge, K. A. (1991). The structure and function of reactive and proactive aggression. In D. J. Pepler & K. H. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression* (pp. 201-218). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Doherty, W. J., Kouneski, E. F., & Erickson, M. F. (1998). Responsible fathering: a overview and conceptual framework. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 277-292.
- Erlanger, H. S. (1974). Social class and corporal punishment in childrearing: A reassessment. *American Sociological Review*, 39, 68-85.
- Feldman, S. S., Nash, S. C., & Aschenbrenner, B. G. (1983). Antecedents of fathering. *Child Development*, 54, 1628-1636.
- Forehand, R. L., & McMahon, R. J. (1981). *Helping the noncompliant child: A clinician's guide to parent training*. New York: The Guilford Press.
- Gaertner, B. M., Spinrad, T. L., Eisenberg, N., & Greving, K. A. (2007). Parental childrearing attitudes as correlates of father involvement during infancy. *Journal of Marriage and Family*, 69, 962-976.
- Gartstein, M. A., & Rothbart, M. K. (2003). Studying infant temperament via the Revised Infant Behavior Questionnaire. *Journal of Infant Behavior and Development*, 26, 64-86.
- Giles-Sims, J., Straus, M. A., & Sugarman, D. B. (1995). Child, maternal and family

- characteristics associated with spanking. *Family Relations*, 44, 170-176.
- Graziano, A. M., & Namaste, K. A. (1990). Parental use of physical force in child discipline: A survey of 679 college students. *Journal of Interpersonal Violence*, 5, 449-463.
- Gray, J. A. (1982). *The neuropsychology of anxiety: An enquiry into the functions of the septo-hippocampal system*. New York: Oxford University Press.
- Grossman, F. K., Pollack, W. S., & Golding, E. (1988). Fathers and children: Predicting the quality and quantity of fathering. *Developmental Psychology* 24, 82-91.
- Grych, J. H., & Clark, R. (1999). Maternal employment and development of the father-infant relationship in the first year. *Developmental Psychology*, 35, 893-903.
- Hewlett, B. S. (1992). *Father-child relations: Cultural and biosocial contexts*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.
- Holmes, S. J., & Robins L. N. (1988). The role of parental disciplinary practices in the development of depression and alcoholism. *Psychiatry*, 51, 24-36.
- Hood, J. (1993). *Men, work, and family*. Newbury Park, CA: Sage.
- Hu, C. H., & Kamo, Y. (2007). The division of household labor in Taiwan. *Journal of Comparative Family Studies*, 37, 105-124.
- Jaffee, S. R., Caspi, A., Moffitt, T. E., & Taylor, A. (2004). Physical maltreatment victim to antisocial child: Evidence of an environmentally mediated process. *Journal of Abnormal Psychology*, 113, 44-55.
- Katz, L. F., & Gottman, J. M. (1995, March). *Marital conflict and child adjustment: Father's parenting as a mediator of children's negative peer play*. Paper presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Indianapolis, IN.
- Kochanska, G., Aksan, N., & Joy, M. E. (2007). Children's fearfulness as a moderator of parenting in early socialization: Two longitudinal studies. *Developmental Psychology*, 43, 222-237.
- Kochanska, G., Murray, K. T., & Harlan, E. T. (2000). Effortful control in early childhood: Continuity and change, antecedents, and implications for social development. *Developmental Psychology*, 36, 220-232.
- Kochanska, G., Tjebkes, T. L., & Forman, D. R. (1998). Children's emerging regulation of conduct: restraint, compliance, and internalization from infancy to the second year. *Child Development*, 69, 1378-1389.
- Kreppner, K. (1988). Changes in dyadic relationships within a family after the arrival of a second child. In R. A. Hinde & J. Stevenson-Hinde (Eds.), *Relationships within families: Mutual Influences* (pp. 143-167). Oxford: Clarendon Press.
- Lamb, M. E. (2004). *The role of the father in child development*. Hoboken, NJ: Wiley.

- Landy, S. (2002). *Pathways to competence. Encouraging healthy social and emotional development in young children*. Paul H. Brookes Publishing Co.
- Lee, C. L., & Bates, J. E. (1985). Mother-child interactions at age two years and perceived difficult temperament. *Child Development, 56*, 1314-1325.
- Leve, L. D., Scaramella, L. V., & Fagot, B. I. (2001). Infant temperament, pleasure in parenting, and marital happiness in adoptive families. *Infant Mental Health Journal, 22*, 545-558.
- Lunkenheimer, E. S., Kittler, J. E., Olson, S. L., & Kleinberg, F. (2006). The intergenerational transmission of physical punishment: Differing mechanisms in mothers' and fathers' endorsement? *Journal of Family Violence, 21*, 509-519.
- Maccoby, E. E. (2000). Parenting and its effects on children: On reading and misreading behavior genetics. *Annual Review of Psychology, 51*.
- Manlove, E. E., & Vernon-Feagans, L. (2002). Caring for infant daughters and sons in dual-earner households: Maternal reports of father involvement in weekday time and tasks. *Infant and Child Development, 11*, 305-320.
- Marsiglio, W., Amato, P., Day, R., & Lamb, M. E. (2000). Scholarship on fatherhood in the 1990's and beyond. *Journal of Marriage and the Family, 62*, 1173-1191.
- Mehall, K. G., Spinrad, T. L., Eisenberg, N., & Gaertner, B. M. (2009). Examining the relations of infant temperament and couples' marital satisfaction to mother and father involvement: A longitudinal study. *Fathering, 7*(1), 23-48.
- Mills, R. S. L., Freeman, W. S., Clara, I. P., Elgar, F. J., Walling, B. R., & Mak, L. (2007). Parent proneness to shame and the use of psychological control. *Journal of Child And Family Study, 16*, 359-374.
- Morrell, J. & Murray, L. (2003). Parenting and the development of conduct disorder and hyperactive symptoms in childhood: A prospective longitudinal study from 2 months to 8 years. *Journal of Child Psychology & Psychiatry, 44*, 489-508.
- NICHD Early Child Care Research Network. (2000). Factors associated with fathers' caregiving activities and sensitivity with young children. *Journal of Family Psychology, 14*(2), 200-219.
- Panksepp, J. (1998). *Affective neuroscience: The foundations of human and animal emotions*. New York: Oxford University Press.
- Parke, R. D. (1996). *Fatherhood*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Paterson, G., & Sanson, A. (1999). The association of behavioral adjustment to temperament, parenting and family characteristics among 5 - year - old children. *Social development, 8*(3), 393 - 309. Oxford: Black Well Publishers.

- Paulussen-Hoogbeem, M. C., Stams, G. J. J. M., Hermanns J. M. A., Peetsma T. T. D., & Wittenboer, G. L. H. (2008). Parenting style as a mediator between children's negative emotionality and problematic behavior in early childhood. *The Journal of Genetic Psychology, 169*(3), 209–226.
- Pettit, G. S., & Laird, R. D. (2002). Psychological control and monitoring in early adolescence: The role of parental involvement and earlier child adjustment. In B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents* (pp. 97–123). Washington, DC: American Psychological Association.
- Pleck, J. H. (1997). Paternal involvement: Levels, sources, and consequences. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 66-103). New York: Wiley.
- Posner, M. I., Rothbart, M. K., & Sheese, B. E. (2007). Attention genes. *Developmental Science, 10*, 24–29.
- Putnam, S. P., & Rothbart. (2006). Development of short and very short forms of the children's behavior questionnaire. *Journal of Personality Assessment, 87*(1), 103-113.
- Putnam, S. P., Rothbart, M. K., & Gartstein, M. A. (2008). Homotypic and heterotypic continuity of fine-grained temperament during infancy, toddlerhood, and early childhood. *Infant and Child Development, 17*, 387–405.
- Putnam, S. P., & Stifter, C. A. (2008). Reactivity and regulation: the impact of Mary Rothbart on the study of temperament. *Infant and Child Development, 17*, 311–320.
- roles. *American Psychological Association, 15*(2), 173-182.
- Radin, N. (1993). Primary-caregiving fathers in intact families. In A. E. Gottfried & A. W. Gottfried (Eds.), *Redefining families: Implications for children's development* (pp. 11-54). New York: Plenum.
- Roberts, G. C., Block, H., & Block, I. (1984). Continuity and change in parents' child-rearing practices. *Child Development, 55*, 586-597.
- Roopnarine, J. L., Krishnakumar A., & Xu, Y. (2009). Beliefs about mothers' and fathers' roles. *American Psychological Association, 15*(2), 173-182.
- Rothbart, M. K. (2007). Temperament, development, and personality. *Association for Psychological Science, 16*(4), 207-210.
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Hershey, K. L., & Fisher, P. (2001). Investigations of temperament at 3-7 years: The children's behavior questionnaire. *Child Development, 72*(5), 1394-1408.
- Rothbart, M. K., & Bates, J. E. (1998). Temperament. In N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology: Social, emotional and personality development, 3*, (105–176). New York: Wiley.

- Rothbart, M. K., & Bates, J. E. (2006). Temperament. In W. Damon, R. Lerner, & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (6th ed., pp. 99 – 166). New York: Wiley.
- Rothbart, M. K., & Derryberry, D. (1981). Development of individual differences in temperament. In M.E. Lamb & A. Brown (Eds.), *Advances in developmental psychology, 1*, (pp. 37–86). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Rothbart, M. K., Derryberry, D., & Posner, M. I. (1994). A psychobiological approach to the development of temperament. In J. E. Bates & T. D. Wachs (Eds.), *Temperament: Individual differences at the interface of biology and behavior* (pp. 83–116). Washington, DC: American Psychological Association.
- Rothbart, M. K., & Posner, M. I. (2006). *Temperament, attention, and developmental psychopathology*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Rothbart, M. K., & Rueda, M. R. (2005). *The development of effortful control*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Rothbart, M.K., & Sheese, B.E. (2007). Temperament and emotion regulation. In J. J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* (pp. 331–350). New York: Guilford.
- Rothbart, M. K., Sheese, B. E., & Posner, M. I. (in press). *Executive attention and effortful control: Linking temperament, brain networks, and genes. Perspectives in Developmental Psychology*.
- Rueda, M. R., Posner, M. I., & Rothbart, M. K. (2004). Attentional control and selfregulation. In R. F. Baumeister & K. D. Vohs (Eds.), *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications* (pp. 357–370). New York: Guilford Press.
- Rueda, M. R., & Rothbart, M. K. (2009). The influence of temperament on the development of coping: The role of maturation and experience. In E. A. Skinner & M. J. Zimmer-Gembeck (Eds.), *Coping and the development of regulation. New Directions for Child and Adolescent Development, 124*, (pp. 19–31). San Francisco: Jossey-Bass.
- Schaffer, H. R., & Emerson, P. E. (1964). The development of social attachments in infancy. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 29* (3, No. 94).
- Sebre, S., Ļebedeva, L., & Trapenciere, I. (2004). *Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte*. Rīga: Bērnu un ģimenes lietu ministrija. Centrs pret vardarbību „Dardedze”.
- Sebre, S., & Skreitule-Pikše, I. (2009). Parenting sense of competence, psychological control and punishment predicting preschool children’s behavior problems. *XIVth European Conference on Developmental Psychology, Viļņa, Lietuva*.

- Socolar R., Savage, E., & Evans, H. (2007). A longitudinal study of parental discipline of young children. *Southern Medical Association, 100*(5), 472 – 477.
- Socolar, R. R., & Stein, R. E. (1995). Spanking infants and toddlers: maternal belief and practice. *Pediatrics, 105*-111.
- Soenens, B., Elliot, A. J., Goossens, L., Vansteenkiste, M., Luyten, P., & Duriez, B. (2005). The intergenerational transmission of perfectionism: Parents psychological control as an intervening variable. *Journal of Family Psychology, 19*(3), 358-366.
- Sroufe, L. A. (2000). Early relationships and the development of children. *Infant Mental Health Journal, 29*, 17–29.
- Stattin, H., Janson, H., Klackenber-Larsson, I., & Magnusson, D. (1995) Corporal punishment in everyday life: an integrational perspective. In J. McCord (Ed.), *Coercion and punishment in long-term perspectives* (pp. 315-347). New-York: Cambridge University Press.
- Straus, M. A., Sugarman, D. B., & Giles-Sims, J. (1997). Spanking by parents and subsequent antisocial behavior of children. *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine, 151*, 761-767.
- Straus, M. A., & Stewart, J. H. (1999). Corporal punishment by American parents: National data on prevalence, chronicity, severity, and duration, in relation to child and family characteristics. *Clinical Child and Family Psychology Review, 2*(2), 55-70.
- Sturge-Apple, M. L., Davies, P. T., Boker, S. M., & Cummings, E. M. (2004). Interparental discord and parenting: Testing the moderating roles of child and parent gender. *Parenting Science and Practice, 4*(4), 361–380.
- Tamis-LeMonda, C. S., & Cabrera, N. (2002). *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Thomas, A., & Chess, S. (1977). *Temperament and development*. New York: Bruner/Mazel.
- United States Bureau of the Census. (1998). *Marital status and living arrangements*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Thomas, A., & Chess, S. (1985). Genesis and evolution of behavioral disorders: From infancy to early adult life. *Annual progress in child psychiatry and child development, 140*-158.
- United States Bureau of Labor Statistics. (1998). Labor for statistics from the Current population survey, Table A-2. Employment Status of the Civilian Population By Race, Sex, Age, and Hispanic Origin.
- Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, statistikas daļa (VSAA) (2010) (nepublicēts materiāls).
- Verhoeven, M., Junger, M., Van Aken, C., Dekovic, M., & Van Aken, M. A. G. (2007). A

- short-term longitudinal study of the development of self-reported parenting during toddlerhood. *Parenting: science and practice*, 7(4), 367–394.
- Vandell, D. L. (1987). Baby sister, baby brother: reactions to the birth of a sibling and patterns of early sibling relationships. In F. F. Schachter & R. K. Stone (Eds.), *Practical concerns about siblings: Bridging the research-practice gap* (pp. 13-37). New York: Haworth.
- Volling, B., & Belsky, J. (1991). Multiple determinants of father involvement during infancy in dual earner and single earner families. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 461- 474.
- Wachs, T.D. (2000). *Necessary but not sufficient*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Wahler, R. G., & Dumas, J. E. (1986). In P. Strain (Ed.), *Children's social behavior: Development, assessment* (pp. 49-91). New York: Academic Press.
- Walling, B. R., Mills, R. S. L., & Freeman, W. S. (2007). Parenting cognitions associated with the use of psychological control. *Journal of Child and Family Study*, 16, 642–659.
- Williamson, M. (2004). The importance of fathers in relation to they daughters' psychosexual development. *Psychodynamic practice*, 10(2), 207-219.
- Zeanah, C. H., & Fox, N. A. (2004). Temperament and attachment disorders. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33, 32–41.
- Zuckerman, M. (2003). Biological bases of personality. In T. Millon & M. J. Lerner (Eds.), *Handbook of psychology: Personality and social psychology*, 5, (pp. 85–116). Hoboken, NJ: Wiley.
- Youngblade, L M., & Belsky, J. (1992). Parent-child antecedents of 5-year-olds' close friendships: A longitudinal analysis. *Developmental Psychology*, 28, 700-713.

Apliecinu, ka tas ir J. Ozoliņas oriģināls darbs.

Pielikumi

1. pielikums. Sociodemogrāfiskie rādītāji bērnu tēviem

1. tabula. Sociodemogrāfiskie dati

	Bērnu tēvi (n=83)	
	M	SD
Tēvu vecums (gadi)	31,59	5,41
Bērna vecums (gadi)	3,68	0,75
Ienākumu līmenis		
	n	%
Labs materiālais stāvoklis	13	15,7
Vidējs materiālais stāvoklis	56	67,5
Neapmierinošs materiālais stāvoklis	14	16,9
Izglītības līmenis		
Pamatizglītība	6	7,2
Vidējā izglītība	21	25,3
Vidējā profesionālā izglītība	37	44,6
Augstākā izglītība	18	21,7
Nodarbošanās		
Strādā ārpus mājas	72	86,7
Strādā mājās	3	3,6
Nestrādā	6	7,2

2.pielikums. Sociodemogrāfisko datu aptauja

Aizpildīšanas datums: _____ Bērna dzimšanas datums: _____
 Bērnu skaits ģimenē: _____ diena mēnesis gads
 Bērna dzimums: _____ Bērna vecums: _____
 Jūsu vecums: _____ gadi mēneši

Lūdzu, atzīmējiet atbilstošās atbildes.

Dzīvoju kopā:

- ar bērnu un bērna māti;
- ar bērnu, bet ne ar bērna māti;
- ne ar māti, ne ar bērnu .

Cik vidēji ilgu laiku dienā Jūs pavadāt divatā ar bērnu? 0-1h 1-3h 3-5h 5-8h vairāk

Jūsu izglītība:

- pamatizglītība;
- vidējā izglītība;
- vidējā profesionālā izglītība;
- augstākā izglītība.

Jūsu nodarbošanās:

- strādāju ārpus mājas;
- strādāju mājās;
- nestrādāju.

Kā Jūs vērtējat ģimenes materiālo stāvokli?

- labs;
- vidējs;
- neapmierinošs.

Vai Jūs interesē jautājumi par bērnu aprūpi un audzināšanu?

- jā
- nē

Informāciju par bērnu aprūpi un audzināšanu esat ieguvis no:

- savas pieredzes;
- aprunājoties ar draugiem;
- interneta;
- televīzijas;
- žurnāliem un grāmatām;
- kursiem, lekcijām, semināriem. Lūdzu, norādiet kad un kādus esat apmeklējis? _____
- cits veids _____

Savas zināšanas par bērnu aprūpi un audzināšanu uzskatu par:

- pilnīgi pietiekamām;
- drīzāk pietiekamām, nekā nepietiekamām;
- drīzāk nepietiekamām;
- nepietiekamām.